

प्रकरण तिसरे
महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांची प्रगती

प्रकरण तिसरे

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांची प्रगती

- ३.१ महाराष्ट्राची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
- ३.२ महाराष्ट्राच्या सीमा व सीमावर्ती प्रदेश
- ३.३ महाराष्ट्र राज्यातील विभाग जिल्हे व तालुके
- ३.४ महाराष्ट्राची लोकसंख्या
- ३.५ महाराष्ट्रातील रोजगार
- ३.६ महाराष्ट्र ग्रामीण रोजगार हमी योजना
- ३.७ महाराष्ट्रातील उद्योग
- ३.८ महाराष्ट्रातील परकीय गुंतवणूक
- ३.९ महाराष्ट्रातील स्थूल उत्पन्नात विविध क्षेत्राचा हिस्सा
- ३.१० महाराष्ट्रातील अर्थसंस्थांची स्थिती
- ३.११ महाराष्ट्रातील व्यापारी बँकांची प्रगती
- ३.१२ महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय अग्रणी बँका
- ३.१३ जिल्हानिहाय राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखा
- ३.१४ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या जिल्हानिहाय ठेवी
- ३.१५ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांची जिल्हानिहाय अग्रिमे
- ३.१६ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या क्षेत्रनिहाय व बँकनिहाय शाखा
- ३.१७ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय शाखा
- ३.१८ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय ठेवी
- ३.१९ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे बँकनिहाय अग्रिमे

- ३.२० महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखा, ठेवी आणि अग्रिमांची प्रवृत्ती
- ३.२१ कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य
- ३.२२ कृषी आणि पूरक व्यवसायापैकी पीक कर्जासाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य
- ३.२३ ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगासाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य
- ३.२४ महाराष्ट्रात राष्ट्रीयीकृत बँकांचे ग्रामीण भागात वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्य आणि साध्याची प्रवृत्ती
- ३.२५ व्यापार आणि सेवांसाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य
- ३.२६ व्यापार आणि सेवांसाठी कर्ज वाटप करावयाच्या लक्ष्य आणि साध्याची प्रवृत्ती
- ३.२७ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी क्षेत्रासाठी केलेला कर्जपुरवठा
- ३.२८ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी केलेला कर्जपुरवठा
- ३.२९ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेला कर्जपुरवठा

३.१ महाराष्ट्राची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी :-

महाराष्ट्र राज्याची स्थापना १ मे १९६० रोजी झाली. त्यापूर्वी संयुक्त महाराष्ट्राच्या निर्मितीसाठी अनेक भाषिकांनी खूप संघर्ष केला व त्यात अनेक व्यक्तींना बलिदान द्यावे लागले. त्या दीर्घ संघर्षानंतर महाराष्ट्र राज्यात पूर्वीच्या मध्यप्रदेशातील 'विदर्भ' तर 'हैद्राबाद' संस्थानातील 'मराठवाडा' हे मराठी भाषिक प्रदेश बिनशर्त सामील झाले. परंतु बेळगाव-कारवाड-धारवाड हे बहुसंख्य मराठी भाषिक विभाग कर्नाटकात राहिले आहे.^१

३.२ महाराष्ट्राच्या सीमा व सीमावर्ती प्रदेश :-

महाराष्ट्राच्या पश्चिमेस अरबी समुद्राचा ७२० कि.मी. लांबीचा किनारा लाभला आहे. या किनाऱ्याच्या दक्षिणेकडे क्रमाने ठाणे, बृहन्मुंबई, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदूर्ग हे जिल्हे, सिंधुदूर्ग जिल्ह्यातील तेरेखोलची खाडी हे किनारपट्टीचे व राज्याचे दक्षिण टोक तर उत्तर टोकास ठाणे जिल्ह्यातील डहाणूजवळ दादर व नगर हवेली या केंद्रशासित प्रदेशांची हद्द. ठाणे, नाशिक, धुळे, नंदूरबार या जिल्ह्यांना लागून महाराष्ट्राची वायव्य सीमा आहे.

महाराष्ट्राच्या उत्तरेस मध्यप्रदेश हे राज्य आहे. नंदूरबार, धुळे, बुलडाणा, अमरावती, नागपूर, भंडारा, गोंदिया व गडचिरोली या जिल्ह्यांना लागून पूर्वेकडे छत्तीसगड राज्याची हद्द आहे.

वेंगुर्ला या राज्यातील दक्षिणेकडील टोकापासून राज्याची सीमा सर्वसामान्यपणे ईशान्येस जाते. मात्र चंद्रपूर जिल्ह्याची दक्षिण सीमा आग्नेयकडे झुकून गडचिरोली जिल्ह्यातील सिरोंचापर्यंत जाते. तेथून राज्याची पूर्व सीमा उत्तरदिशेने गोंदियापर्यंत जाते. राज्याच्या दक्षिणेस 'गोवा' हे राज्य आहे. राज्याच्या आग्नेयेस कोल्हापूर, सांगली, सोलापूर, उस्मानाबाद, लातूर व नांदेड जिल्ह्यांना कर्नाटकाची हद्द स्पर्श करते. तर नांदेड, यवतमाळ, चंद्रपूर आणि गडचिरोली जिल्ह्यांशी आंध्रप्रदेशची हद्द स्पर्श करते.

महाराष्ट्राचे एकूण क्षेत्रफळ ३,०७,६९० चौ.कि.मी. असून भारताच्या क्षेत्रफळाच्या ९.३६ टक्के हिस्सा महाराष्ट्राच्या वाट्याला आला आहे.^२

३.३ महाराष्ट्र राज्यातील विभाग जिल्हे व तालुके :-

महाराष्ट्र राज्य १ मे १९६० साली अस्तित्वात आले. तेव्हा राज्यात ४ प्राकृतिक विभाग व २६ जिल्ह्यांचा समावेश होता. परंतु सध्या राज्यात ३५ जिल्हे व ६ प्रशासकीय विभाग आहेत.^३ महाराष्ट्रातील अंतर्भूत तालुके, जिल्हे व विभाग पुढील तक्त्यात दर्शविलेले आहेत.

तक्ता क्र. ३.१

महाराष्ट्र राज्यातील विभाग, जिल्हे व तालुके

अ.क्र.	विभागाचे नाव	अंतर्भूत जिल्हे	एकूण जिल्हे	अंतर्भूत तालुके
१	कोकण (ठाणे)	मुंबई, ठाणे, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग आणि मुंबई उपनगर	०६	५०
२	नाशिक	नाशिक, अहमदनगर, धुळे, जळगाव आणि नंदूरबार.	०५	५४
३	पुणे	पुणे, सातारा, सांगली, कोल्हापूर आणि सोलापूर.	०५	५८
४	औरंगाबाद	औरंगाबाद, जालना, परभणी, बीड, उस्मानाबाद, लातूर, नांदेड, हिंगोली.	०८	७६
५	अमरावती	बुलडाणा, अकोला, अमरावती, यवतमाळ, वाशिम.	०५	५६
६	नागपूर	वर्धा, नागपूर, भंडारा, गडचिरोली, चंद्रपूर, गोंदिया.	०६	६३
एकूण	०६		३५	३५७

तक्ता क्र. ३.१ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे महाराष्ट्राला सामाजिक व आर्थिक नियोजनासाठी ६ प्रशासकीय विभाग (Administrative Divisions) आणि ३५ जिल्ह्यांचा विचार करावा लागतो.

महाराष्ट्रात सामील होण्यापूर्वी विदर्भ व मराठवाडा हे दोन्ही प्रदेश पश्चिम महाराष्ट्राच्या तुलनेत सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक दृष्टीने खूपच मागासलेले होते. पश्चिम महाराष्ट्रात राजर्षी शाहू, फुले, यशवंतराव चव्हाण इत्यादी व्यक्तींच्या विचारांचा व चळवळींचा वारसा मिळाला आहे. तर मराठवाड्यात स्वामी रामानंद तीर्थ, गोविंदभाई श्रॉफ व त्यांच्या सहकार्यांनी, राजकीय व शैक्षणिक क्षेत्रात चांगल्या प्रकारची कामगिरी केली. परंतु ब्रिटिश सत्ता व निजामी राजवट या परस्पर विरोधी सत्तांमुळे पश्चिम महाराष्ट्र, मुंबई, पुणे, बेलापूर यापेक्षा औरंगाबाद, बीड, सोलापूर सारख्या प्रदेशांची स्थिती मागास राहिली.^४

तक्ता क्र. ३.१ मध्ये महाराष्ट्र राज्यातील विभाग, जिल्हे व तालुके दर्शविलेले आहेत. महाराष्ट्रात एकूण सहा विभाग असून या सहा विभागात एकूण ३५ जिल्हे तर ३५७ तालुके अंतर्भूत आहेत. औरंगाबाद विभागात सर्वाधिक ८ जिल्हे असून ७६ तालुके आहेत. त्यानंतर कोकण (ठाणे) आणि नागपूर विभागात प्रत्येकी ६ जिल्हे तर अनुक्रमे ५० आणि ६३ तालुके आहेत. नाशिक, पुणे आणि अमरावती या तीन विभागात प्रत्येकी ५ जिल्ह्यांचा समावेश असून अनुक्रमे ५४, ५८ आणि ५६ तालुके अंतर्भूत आहेत. थोडक्यात औरंगाबाद विभागात सर्वाधिक जिल्हे आणि तालुके अंतर्भूत असून नाशिक विभागात सर्वात कमी जिल्हे आणि तालुके असल्याचे दिसून येते. मात्र कोकण (ठाणे) विभागात जरी ६ जिल्हे असले तरी तालुक्यांची संख्या सर्व विभागांपेक्षा कमी आहे.

३.४ महाराष्ट्राची लोकसंख्या :-

जनगणना २०११ नुसार भारताची लोकसंख्या १,२१०,१९३,४२२ इतकी असून महाराष्ट्राची लोकसंख्या ११,२३,७२,९७२ इतकी आहे. महाराष्ट्राच्या लोकसंख्येमध्ये पुरुष आणि स्त्रियांची संख्या अनुक्रमे ५८,३६१,३९७ आणि ५४,०११,५७५ एवढी आहे. तर ग्रामीण आणि नागरी भागामध्ये अनुक्रमे

६१,५४५,४४१ आणि ५०,८२७,५३१ इतके लोक राहतात. महाराष्ट्रात स्त्री-पुरुषांचे प्रमाण ९२५ असून ग्रामीण आणि नागरी भागामध्ये हे प्रमाण अनुक्रमे ९४८ आणि ८९९ इतके आहे. म्हणजेच अजूनही ग्रामीण भागामध्ये स्त्री-पुरुषांचे प्रमाण हे नागरी भागापेक्षा अधिक आहे. “तसेच २००१-२०११ या दशकात राज्याच्या लोकसंख्येमध्ये १५.९९ टक्के वाढ झाली ती आधीच्या दशकातील २२.७३ टक्के वृद्धीदरापेक्षा कमी आहे. म्हणजेच लोकसंख्येच्या वृद्धीदरामध्ये ६.७४ टक्के इतकी घट झाली. पहिल्यावेळेस १९२१ नंतर रत्नागिरी आणि सिंधुदूर्ग या जिल्ह्यात ऋणात्मक वृद्धीदर नोंदविला असून तो अनुक्रमे -४.९६ टक्के आणि -२.३० टक्के इतका आहे. २०११ मध्ये मुंबईचा वृद्धीदर सुद्धा ऋणात्मक असून तो -५.७५ टक्के आहे. ठाण्याचा वृद्धीदर सर्वाधिक असून त्यानंतर पुण्याचा क्रमांक लागतो. भारताचा विचार केल्यास लोकसंख्येच्या बाबतीत उत्तर प्रदेशचा प्रथम क्रमांक, महाराष्ट्राचा दुसरा क्रमांक तर बिहारचा तिसरा क्रमांक लागतो.”^५

तक्ता क्र. ३.२

महाराष्ट्रातील साक्षरतेचे प्रमाण (२००१-२०११)

अ.क्र.	तपशील	स्त्री-पुरुष व्यक्ती	स्त्रिया	पुरुष	वर्ष
१	ग्रामीण	७७.०९	६७.३८	८६.३९	२०११ ची जनगणना
२	नागरी	८९.८४	८५.४४	९३.७९	
३	एकूण	८२.९१	७५.४८	८९.८२	
४	ग्रामीण	७०.४	५८.४	८१.९	२००१ ची जनगणना
५	नागरी	८५.५	७९.१	९१.०	
६	एकूण	७६.९	६७.०	८६.०	

स्रोत :- 1. Census of India- 2011 Provisional Population Total, P. 3.

२. महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी, २००५-०६.

तक्ता क्र. ३.२ मध्ये जनगणना २००१ आणि जनगणना २०११ मधील महाराष्ट्रातील साक्षरतेचे प्रमाण दर्शविलेले आहे. जनगणना २०११ नुसार महाराष्ट्राच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ८२.९१ टक्के लोक साक्षर आहे. त्यामध्ये स्त्रियांचे साक्षरतेचे प्रमाण ७५.४८ टक्के तर पुरुषांच्या साक्षरतेचे प्रमाण ८९.८२ टक्के इतके अधिक आहे. ग्रामीण आणि नागरी भागाची तुलना केली असता ग्रामीण भागापेक्षा नागरी भागामध्ये स्त्री आणि पुरुष या दोन्हीमध्ये सुद्धा साक्षरतेचे प्रमाण अधिक आहे. परंतु ग्रामीण आणि नागरी अशा दोन्ही भागांमध्ये पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांच्या साक्षरतेच्या प्रमाणात अजूनही बरीच तफावत असल्याचे दिसून येते. जनगणना २००१ आणि २०११ ची तुलना केली असता असे स्पष्ट होते की, २००१ च्या तुलनेत २०११ मध्ये साक्षरतेच्या प्रमाणात सर्वच बाबतीत वाढ झाली. असे असले तरी दोन्ही जनगणनेमध्ये स्त्रियांच्या आणि पुरुषांच्या साक्षरतेत मोठी तफावत दिसून येते. म्हणून स्त्री शिक्षणासाठी अजूनही विशेष प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. “त्याचप्रमाणे ग्रामीण आणि शहरी साक्षरतेच्या प्रमाणात देखील बरीच तफावत आढळते. तरीही महाराष्ट्र राज्य साक्षरतेच्या बाबतीत भारताच्या सरासरीपेक्षा नेहमीच आघाडीवर राहिलेले आहे.”^६

३.५ महाराष्ट्रातील रोजगार :-

महाराष्ट्रात लोकसंख्या वाढीचा दर दिवसेंदिवस वाढत आहे. परिणामी बेरोजगारीचा व दारिद्र्याचा प्रश्न समोर येतो. यासाठी नियोजनाचा वापर करून राज्यात अधिकाधिक रोजगार उपलब्ध करून देण्यासाठी राज्य सरकारने अनेक योजना व प्रकल्पांच्या माध्यमातून रोजगार निर्मिती केली आहे. विविध क्षेत्राचा विचार केल्यास असे दिसून येते की, संघटित क्षेत्रातील व्यापक आर्थिक बाबीनुसार मार्च २००३ पर्यंत रोजगाराच्या वाटपावरून असे आढळून आले की, एकूण रोजगारापैकी २६.११ टक्के रोजगार उत्पादन क्षेत्रात, ३९.८० टक्के रोजगार सामुहिक, सामाजिक व वैयक्तिक सेवा क्षेत्रात, १२.५२ टक्के रोजगार वाहतूक, साठवण व दळणवळण क्षेत्रात, ९.८६ टक्के

अर्थपुरवठा, विमा, स्थावर व उद्योगधंदा सेवा क्षेत्रात ३.४५ टक्के बांधकाम क्षेत्रात, ३.१७ टक्के विद्युत, गॅस, अर्थपुरवठा क्षेत्रात व उर्वरीत रोजगार इतर आर्थिक क्षेत्रात उपलब्ध होतात.

सेवायोजन केंद्रातील नोंदणी झालेल्या उमेदवारांची संख्या, रोजगाराच्या संधी, रोजगार मिळालेल्या उमेदवारांची संख्या व राज्यातील सेवायोजन कार्यालयातील नोंदणीपटावर नाव असलेले उमेदवार यासंबंधी २००३-०४ मधील स्थितीचा विचार केला असता या वर्षात नोंदणी झालेल्या उमेदवारांची संख्या ८,५२,५०६ इतकी आहे. यामध्ये रोजगार निर्मिती ४८,०६२ इतकी होऊन मिळालेल्या रोजगारांची संख्या १७,९०० इतकी आहे. नोंदणीपटावरून राहिलेल्या उमेदवारांची संख्या ३९,१७,२०८ इतकी आहे. यावरून सेवायोजन कार्यालयाकडे कळविण्यात आलेल्या रोजगाराच्या संधी उमेदवाराच्या नोंदणीच्या प्रचंड प्रमाणापेक्षा फारच कमी आहेत. त्यामुळे नोंदणीपटावरील अर्जदारांची संख्या वाढत आहे.^९

३.६ महाराष्ट्र ग्रामीण रोजगार हमी योजना :-

महाराष्ट्र शासनाने सन १९७२ पासून रोजगार हमी योजना सुरू केली. या योजनेसाठी कायद्याची अंमलबजावणी दि. २६ जाने. १९७९ पासून सुरू झाली. या योजनेंतर्गत ग्रामीण रस्ते, जमीन सुधारणा, पाझर तलाव, गावतळे, लघुसिंचन तलाव, मृदासंधारण व वनीकरण यासाठी राज्याच्या ग्रामीण भागात ६० टक्के अकुशल व ४० टक्के कुशल याप्रमाणे खर्चाचे प्रमाण राखून कामे करण्यात येतात. “वर्ष २०१०-११ या वर्षात रोजगार हमी योजनेंतर्गत एकूण ७६,८०५ कामांना मंजूरी देण्यात आली असून त्यापैकी १२९१ कामे पूर्ण करण्यात आलेली आहेत. या कामावर रु. ३७६७.९१ लक्ष खर्च करण्यात आलेले आहे व यातून १०५.६४ लाख मनुष्य दिवस रोजगार उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे.”^५

३.७ महाराष्ट्रातील उद्योग :-

महाराष्ट्राच्या अर्थकारणाच्या वाढीत उद्योगक्षेत्राचा फार मोठा वाटा आहे. राज्य निर्मितीपासूनच हे राज्य औद्योगिक क्षेत्रातील प्रगत राज्य म्हणून नावारूपाला आलेले आहे. २०००-०१ या वर्षापर्यंत राज्याचा राष्ट्रपातळीवरील औद्योगिक क्षेत्रात ३० टक्के इतका वाटा होता. त्यामुळे राष्ट्राचे औद्योगिक क्षेत्र म्हणून या राज्याकडे पाहिले जाते. राष्ट्राच्या तुलनेत १० टक्क्यांपेक्षाही कमी लोकसंख्या असलेल्या या राज्याने राष्ट्रीय प्रमाणात जवळजवळ १/४ इतकी भर उद्योग क्षेत्रात घातलेली आहे. १९९९ साली महाराष्ट्रात राज्यांच्या एकूण फॅक्टरीपैकी १०.९ टक्के म्हणजे २८,७५३ इतक्या चालू फॅक्टरी होत्या. त्यांचा एकूण उत्पादनात २५ टक्क्यांइतका वाटा आहे. या वाढीत सातत्याने होणारा बदल मात्र या दोन वर्षात परिणामकारक ठरलेला आहे. त्याचे कारण म्हणजे जागतिक स्तरावरील घसरती परिस्थिती, सुविधांच्या जाळ्यावर पडलेला ताण व निर्यात कमी.

मोठ्या उद्योगांबरोबरच लघुउद्योगांनीही स्वतःच्या प्रगतीबरोबरच महाराष्ट्राच्या प्रगतीला हातभार लावलेला आहे. “लघुउद्योगांमुळे तुलनेने मोठ्या प्रमाणावर रोजगार निर्माण झाला आहे. २००१ या वर्षाच्या शेवटी महाराष्ट्रात ३,३२,७८६ एवढ्या लघुउद्योगांची नोंद झालेली होती. या उद्योगांचे एकूण भांडवल रु. ४११९७ कोटी इतके होते, तर ३२.५४ लाख इतक्या लोकांना रोजगार मिळालेला होता.”^९ यासाठी राज्य सरकारने मागासलेल्या भागात उद्योग उघडण्यासाठी खास सवलतीही दिलेल्या होत्या. त्यात व्याजावरील सूट, कापड, तयार कपडे, होजिअरी वगैरेसाठी इतर काही सवलतींचा समावेश होतो. खादी व तदसंबंधी उद्योजकांनाही सेल टॅक्स सारखी सूट मिळते.

३.८ महाराष्ट्रातील परकीय गुंतवणूक :-

१९९१ नंतरच्या मुक्त धोरणानुसार २००१ पर्यंत राज्यात उद्योग प्रस्थापित होण्यासाठी शासनाने २४७३ प्रकल्पांना मंजूरी देऊन रु. ४६,४०२ कोटी इतकी

गुंतवणूक होण्यास परवानगी दिली. जानेवारी २००२ पर्यंत त्यापैकी ८२७ (३३ टक्के) उद्योग स्थापन झाले असून रु. १७,०२४ कोटी इतकी गुंतवणूक झाली. भारतातून होणाऱ्या एकूण गुंतवणुकीत महाराष्ट्राचा वाटा १७ टक्के इतका आहे.^{१०}

३.१ महाराष्ट्रातील स्थूल उत्पन्नात विविध क्षेत्राचा हिस्सा :-

महाराष्ट्रात उत्पन्न वाढीचा वेग दर हा दर वर्षी वाढत असल्याचे दिसून येते. १९६०-७० च्या दशकात दरवर्षी २.५ टक्के एवढा होता तर १९९०-२००० च्या दशकात दर वर्षाला ६.२ टक्के एवढी सरासरी वाढ झाल्याचे दिसते. म्हणजे १९६०-७० च्या दशकातील सरासरी वाढीपेक्षा १९९०-२००० च्या दशकातील वाढ ही जास्त आहे. दरडोई उत्पन्नातील वाढ सुद्धा भारताच्या दरडोई उत्पन्नापेक्षा जास्त आहे. एकूणच भारताचा विचार करता महाराष्ट्र राज्य हे दरडोई उत्पन्नाच्या बाबतीत तिसऱ्या क्रमांकावर आहे. महाराष्ट्र राज्यातील क्षेत्रनिहाय उत्पन्न स्थितीत काळानुसार बदल होत गेल्याचे पुढील तक्त्यावरून अधिक स्पष्ट होते.

तक्ता क्र. ३.३

क्षेत्रनिहाय राज्य उत्पन्नातील हिस्सा

(आकडेवारी टक्केवारीत)

अ. क्र.	क्षेत्र	१९६०-६१	१९७०-७१	१९८०-८१	१९९०-९१	२०००-०१	२००९-१०
१	प्राथमिक क्षेत्र	४२.२	२९.६	२७.७	२२.९	१७.४	१४.६
२	द्वितीयक क्षेत्र	२६.१	३१.७	३२.६	३२.९	३२.२	२८.०
३	तृतीय क्षेत्र	३१.७	३८.७	३९.७	४४.२	५०.४	५७.४

स्रोत मानव विकास अहवाल, २००२-०५, नियोजन विभाग, महाराष्ट्र सरकार, मुंबई.

तक्ता क्र. ३.३ वरून असे दिसते की, १९६०-६१ मध्ये प्राथमिक क्षेत्राचा राज्य उत्पन्नातील हिस्सा ४२.२ टक्के म्हणजेच द्वितीय क्षेत्र आणि तृतीय क्षेत्राच्या हिस्स्यापेक्षा जास्त आहे. तर २००९-१० मध्ये प्राथमिक क्षेत्राचा हिस्सा या दोन्ही क्षेत्राच्या हिस्स्यापेक्षा कमी म्हणजेच केवळ १४.६ टक्के एवढा आहे.

१९६०-६१ ते २००९-१० या कालावधीचा विचार केल्यास असे लक्षात येते की, प्राथमिक क्षेत्राचा हिस्सा हा प्रत्येक दशकात सातत्याने घटला तर द्वितीय क्षेत्र आणि तृतीय क्षेत्राचा हिस्सा हा सातत्याने वाढत गेला. परंतु या दोन्ही क्षेत्रामध्ये सुद्धा तृतीय क्षेत्राच्या हिस्स्यात झपाट्याने वाढ होऊन ती ३१.७ टक्क्यावरून ५७.४ टक्के एवढी झाली.

३.१० महाराष्ट्रातील अर्थसंस्थांची स्थिती :-

“अर्थसंस्थात शासन, व्यापारी बँका व सहकारी बँकांचा समावेश होतो. अनुसूचित व्यापारी बँकांमध्ये सार्वजनिक बँका, खाजगी बँका, परदेशी बँका आणि विभागीय ग्रामीण बँकांचा समावेश होतो.”^{११} मार्च २००२ मध्ये सार्वजनिक क्षेत्रातील २७ बँका, खाजगी क्षेत्रातील ३० बँका, ३५ परदेशी बँका आणि १० विभागीय ग्रामीण बँका अशा एकूण १०२ बँका कार्य करित होत्या.

३.११ महाराष्ट्रातील व्यापारी बँकांची प्रगती :-

व्यापारी बँकांचा समावेश अनुसूचित व्यापारी बँकांमध्ये केला जातो आणि भारतातील सर्व व्यापारी बँकांची ‘रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया’ ही शिखर बँक म्हणून कार्य करते. १९७० मध्ये जेव्हा अभ्यास करण्यात आला तेव्हा असे दिसून आले की, व्यापारी बँकांमध्ये आपापसात तीव्र स्पर्धेबरोबरच शहरातच या बँकांचे केंद्रीकरण झालेले होते. ग्रामीण भागातील त्यांचा कर्जपुरवठा हा नगण्य स्वरूपात होता आणि त्यांनी शेती क्षेत्राकडे जवळजवळ दुर्लक्षच केले होते. परंतु राष्ट्रीयीकरणानंतर मध्यवर्ती बँकेच्या नियंत्रणामुळे अग्रक्रम क्षेत्रांना कर्जपुरवठा करणे अनिवार्य झाले. तसेच देशात वेळोवेळी

घोषित केलेल्या आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांसाठीच्या योजनांची अंमलबजावणी या बँकांसाठी एक सामाजिक जबाबदारी ठरली.

महाराष्ट्रात व्यापारी बँकांची सुरुवात फार पूर्वीपासूनच झाली परंतु काही कारणास्तव या बँका लवकरच बंद पडल्या. त्यात १८८९, १८९० आणि १८९८ मध्ये अनुक्रमे पूणा बँक, डेक्कन बँक आणि बॉम्बे बँकिंग कं. अशा बँकांची स्थापना होऊन त्या बंद पडल्या. त्यानंतर काही संस्थानिकांच्या प्रोत्साहनामुळे बँक ऑफ भोरची स्थापना करण्यात आली. सुरुवातीला मिरज, कुरुंदवाड, कोल्हापूर आणि सांगली येथेही बँक अस्तित्वात आली. परंतु त्याही बंद पडल्या. नंतर महाराष्ट्रात प्रादेशिक पातळीवर काम करणाऱ्या बँका म्हणून १९०७ साली 'सातारा स्वदेशी व्यापारी बँक' १९३५ मध्ये बँक ऑफ महाराष्ट्र अशा बँका स्थापन झाल्या. यातील 'बँक ऑफ महाराष्ट्र' प्रादेशिक न राहता १९७० च्या सुमारास भारतीय पातळीवर काम करणारी मोठी राष्ट्रीयीकृत बँक बनली. राज्यात सर्व अनुसूचित बँक शाखांची संख्या १९६९ मध्ये १११८ होती. ती भारतात सर्वाधिक असून भारताशी त्याचे प्रमाण १३.५ टक्के होते. २००५ मध्ये महाराष्ट्रात शाखांची संख्या ही पाचपटीने वाढली तर भारताच्या तुलनेत हेच प्रमाण आठपटीने वाढले. "महाराष्ट्रात जाने. २००५ मध्ये उपलब्ध ६३९५ अनुसूचित बँकांच्या शाखांपैकी २२१० शाखा ग्रामीण, १११५ शाखा अर्धनागरी व ३०७० शाखा नागरी व महानगरी क्षेत्रातील होत्या म्हणजेच राज्यातील एकूण शाखांपैकी ३५ टक्के शाखा ग्रामीण आहेत."^{१२}

तक्ता क्र. ३.४

महाराष्ट्रातील अनुसूचित व्यापारी बँकांची कार्यालये आणि दरडोई ठेवी
आणि कर्जाचे प्रमाण (१९९१ ते २००५)

अ.क्र.	वर्ष	दरलाख लोकांमागे कार्यालयांची संख्या	दरडोई ठेवी (रुपयात)	दरडोई कर्ज (रुपयात)	एकूण बँक कार्यालयाची संख्या		
					ग्रामीण व निमनागरी	नागरी व महानगरी	एकूण
१	१९९१	७.४	५३४४	३५८०	३३५३	२२३८	५५९१
२	१९९६	६.७	१०३६९	७४९३	३३३९	२५३८	५८७७
३	२०००	६.८	१६४४१	१४०३९	३३७९	२८४५	६२२४
४	२००१	६.५	१८१०६	१४७६३	३३८०	२९१४	६२९४
५	२००२	६.४	२३६६७	२२००८	३३८०	२९४०	६३२०
६	२००३	६.२	२५८२४	२२४६१	३३६०	२९५७	६३१७
७	२००४	६.२	३२२५६	२७७७६	३३२६	३००६	६३३२
८	२००५	६.२	४११८८	३९६५२	३३२७	३११९	६४४६

स्रोत :- Reserve Bank of India, Bulletin, March, 2006.

तक्ता क्र. ३.४ मध्ये महाराष्ट्रातील अनुसूचित व्यापारी बँकांची कार्यालये दरडोई ठेवी आणि दरडोई कर्ज दर्शविलेले आहे. १९९१ या वर्षी दर लाख लोकांमागे कार्यालयांची संख्या ७.४ इतकी होती त्यात पुढे घट होत गेल्याचे दिसून येते. १९९६ मध्ये ६.७, २००० मध्ये ६.८, २००१ आणि २००२ मध्ये अनुक्रमे ६.५ आणि ६.४ तर २००३, २००४ आणि २००५ या तीन वर्षात दरलाख लोकांमागे कार्यालयांची संख्या ६.२ इतकी आहे म्हणजे लोकसंख्येच्या प्रमाणात जेवढी वाढ झाली तेवढी वाढ बँकेच्या कार्यालयात झाली नाही.

१९९१ मध्ये या बँकेतील दरडोई ठेवी ५३४४ रुपये होत्या त्यात मात्र सातत्याने वाढ होऊन या ठेवी २००५ मध्ये ४१,१८८ रुपये इतक्या वाढल्या. दरडोई कर्जाचे

प्रमाण १९९१ मध्ये ३५८० रुपये इतके होते तर दरडोई कर्जाच्या प्रमाणात वाढ होऊन ते २००५ मध्ये ३९,६५२ रुपयांपर्यंत वाढले. उल्लेखनीय बाब म्हणजे दरडोई कर्जापेक्षा दरडोई ठेवी जास्त असल्याचे दिसून येते.

एकूण बँक कार्यालयांची संख्या १९९१ मध्ये ५५९१ इतकी होती तर ही संख्या २००५ मध्ये ६४९६ इतकी वाढली. यामध्ये ग्रामीण व निमनागरी क्षेत्रातील बँक कार्यालयांची संख्या १९९१ मध्ये ३३५३ इतकी होती. त्यात घट होऊन २००५ मध्ये ती संख्या ३३२७ इतकी झाली. नागरी व महानगरी क्षेत्रातील बँक कार्यालयांतील संख्येत मात्र वाढ झाली असून १९९१ मध्ये २२३८ एवढी कार्यालयांची संख्या होती तर २००५ मध्ये ही संख्या ३११९ इतकी वाढली.

तक्ता क्र. ३.५

विभागनिहाय अनुसूचित व्यापारी बँकांची उपलब्धतेची प्रवृत्ती

अ. क्र.	विभाग	१९९०-९१			२०००-०१			२००४-०५		
		एकूण बँक शाखा	एकूण ठेवी (कोटी रु.)	एकूण कर्ज (कोटी रु.)	एकूण बँक शाखा	एकूण ठेवी (कोटी रु.)	एकूण कर्ज (कोटी रु.)	एकूण बँक शाखा	एकूण ठेवी (कोटी रु.)	एकूण कर्ज (कोटी रु.)
१	कोकण**	१८३७*	२०२२*	१४७१.८*	७१४	७८२५.८	३६४३.४	११२४	२२२८.६	७५९८
२	नाशिक	७२७	१६८६	१३९८	१९२७	६४८१	४२५२	८३४	२८३६७	१३०६६.४
३	पुणे	२५१३ ***	७४३१ ***	५६१५ ***	३२२१	२०२७.४	१०८५.१	१९१३	२२८२१.१	उ.ना.
४	औरंगाबाद	७५७	११८२	११२३	९२७	५८४७	४९५४	९६३	८१५१	२८१४
५	अमरावती	६४१	८८५	६७	६४९	२००८	१२४८	६७४	१६५.०२	३६.१३
६	नागपूर	उ.ना.	उ.ना.	उ.ना.	६२५	३६००	१७६४	६९५	११५६६	१७.०६

उ.ना. - उपलब्ध नाही, * मुंबईसह कोकण विभाग, ** - मुंबई वगळून.

*** - १९९५-९६ च्या आकडेवारी प्रमाणे, पुणे विभाग.

स्रोत :- संबंधित विभागाचे जिल्हा आर्थिक व सामाजिक समालोचन, जिल्हा गोषवारा, १९९०-९१ ते २००४-०५ च्या माध्यमातून संकलित.

तक्ता क्र. ३.५ मध्ये विभागनिहाय अनुसूचित व्यापारी बँकांची प्रवृत्ती दर्शविलेली आहे. या विभागामध्ये कोकण, नाशिक, पुणे, औरंगाबाद, अमरावती आणि नागपूर अशा ६ विभागांचा समावेश होतो. १९९०-९१ ते २००४-०५ या कालावधीत या

सहा विभागातील अनुसूचित व्यापारी बँकांच्या एकूण शाखा, एकूण ठेवी आणि एकूण कर्ज यांचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. १९९०-९१ मध्ये मुंबई वगळून एकूण बँक शाखा १८३७ इतक्या होत्या तेव्हा या बँकेतील एकूण ठेवी २०२२ कोटी रुपये असून त्यांनी वितरीत केलेले कर्ज १४७१.८ कोटी रुपये इतके होते. त्याचप्रमाणे १९९०-९१ या वर्षी पुणे विभागात २५१३ शाखा होत्या तर त्यांच्याकडे असलेल्या ठेवी ७४३१ कोटी रुपये तर यांनी वितरीत केलेले कर्ज ३६१५ कोटी रुपये इतके होते. नाशिक, औरंगाबाद आणि अमरावती या विभागामध्ये बँकांच्या शाखा अनुक्रमे ७२७, ७५७ आणि ६४१ इतक्या असून त्यांच्याकडे असलेल्या ठेवी अनुक्रमे १६८६, ११८२ आणि ८८५ कोटी रुपये इतक्या होत्या तर त्यांनी वितरीत केलेले कर्ज अनुक्रमे १३९८, ११२३ आणि ६७ कोटी रुपये इतके होते. १९९०-९१ या वर्षी नागपूर विभागाची आकडेवारी उपलब्ध नसल्याचे दिसून येते. २०००-०१ या वर्षी पुणे विभागात सर्वाधिक शाखा ३२२१ असून सर्वात कमी शाखा नागपूर विभागात असल्याचे दिसून येते. बँकेकडे सर्वाधिक ठेवी कोकण विभागात ७८२५.८ कोटी रुपये तर सर्वात कमी ठेवी अमरावती विभागात २००८ कोटी रुपये असल्याचे दिसून येते. मात्र बँकांनी वितरीत केलेल्या कर्जामध्ये औरंगाबाद प्रथम क्रमांकावर असून औरंगाबाद विभागातील बँकांनी ४९५४ कोटी रुपये कर्ज वितरीत केले. सर्वात कमी कर्ज वितरीत केलेल्या विभागात पुणे विभाग असून येथील बँकांनी केवळ १०८५.१ कोटी रुपये कर्ज वितरीत केले.

२००४-०५ मध्ये पुणे विभागात अनुसूचित व्यापारी बँकांच्या सर्वाधिक १९१३ शाखा तर अमरावती विभागात सर्वात कमी ६७४ शाखा होत्या. सर्वाधिक ठेवी नाशिक विभागात २८,३६७ कोटी रुपये तर अमरावती विभागात सर्वात कमी ठेवी १६५.०२ कोटी रुपये असल्याचे दिसून येते. वितरीत केलेल्या कर्जामध्ये नाशिक विभाग आघाडीवर असून या बँकांनी वितरीत केलेले कर्ज १३,०६६.४ कोटी रुपये

इतके जास्त आहे. तर अमरावती विभागातील बँकांनी केवळ ३६.१३ कोटी रुपये इतके कमी कर्ज वितरीत केल्याचे दिसून येते. पुणे विभागातील बँकांनी किती कर्ज वितरीत केले याची आकडेवारी मात्र उपलब्ध होऊ शकली नाही.

३.१२ महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय अग्रणी बँका :-

तक्ता क्र. ३.६ मध्ये महाराष्ट्र राज्यातील जिल्हानिहाय अग्रणी बँका दर्शविण्यात आल्या आहेत. तक्त्यातील अभ्यासावरून असे दिसून येते की, सर्वाधिक अग्रणी बँकांमध्ये बँक ऑफ इंडिया असून या बँकेने एकूण १२ जिल्ह्यांचे नेतृत्व केले आहे. या जिल्ह्यांमध्ये भंडारा, चंद्रपूर, गडचिरोली, कोल्हापूर, नागपूर, रायगड, रत्नागिरी, सांगली, सिंधुदूर्ग, सोलापूर, वर्धा आणि गोंदिया यांचा समावेश होतो. त्यानंतर स्टेट बँक ऑफ इंडियाचा क्रमांक लागतो. या बँकेने एकूण ८ जिल्ह्यांमध्ये अग्रणी बँक (Lead

तक्ता क्र. ३.६

महाराष्ट्रातील जिल्हानिहाय अग्रणी बँका

अ.क्र.	अग्रणी बँका	जिल्ह्यांची नावे
१	बँक ऑफ इंडिया	भंडारा, चंद्रपूर, गडचिरोली, कोल्हापूर, नागपूर, रायगड, रत्नागिरी, सांगली, सिंधुदूर्ग, सोलापूर, वर्धा आणि गोंदिया.
२	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	बीड, लातूर, नांदेड, उस्मानाबाद, परभणी, नंदूरबार, वाशिम आणि हिंगोली.
३	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	अहमदनगर, अकोला, अमरावती, बुलडाणा, धुळे, जळगाव आणि यवतमाळ.
४	बँक ऑफ महाराष्ट्र	औरंगाबाद, जालना, नाशिक, पुणे, सातारा आणि ठाणे.

स्रोत - Statistical Information Booklet 1996-97 to 2005-06.

Bank) म्हणून नेतृत्व केले आहे. या आठ जिल्ह्यांमध्ये बीड, लातूर, नांदेड, उस्मानाबाद, परभणी, नंदूरबार, वाशिम आणि हिंगोली यांचा समावेश होतो. अहमदनगर, अकोला, अमरावती, बुलडाणा, धुळे, जळगांव आणि यवतमाळ या ७ जिल्ह्यांमध्ये सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाने अग्रणी बँक म्हणून नेतृत्व केले आहे. बँक ऑफ महाराष्ट्रने एकूण ६ जिल्ह्यांमध्ये अग्रणी बँक म्हणून नेतृत्व केले असून या जिल्ह्यांमध्ये औरंगाबाद, जालना, नाशिक, पुणे, सातारा आणि ठाणे या जिल्ह्यांचा समावेश होतो. थोडक्यात अभ्यासावरून असा निष्कर्ष काढता येतो की, महाराष्ट्र राज्यातील एकूण २७ राष्ट्रीयीकृत बँकांपैकी ४ राष्ट्रीयीकृत बँका ३३ जिल्ह्यांचा अग्रणी बँक म्हणून कार्यभार सांभाळत आहे.

३.१३ जिल्हानिहाय राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखा :-

तक्ता क्र. ३.७ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या जिल्हानिहाय एकूण शाखा दर्शविलेल्या आहेत. महाराष्ट्रात मार्च १९९६ मध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या एकूण ३५९६ शाखा होत्या त्यात वाढ होऊन मार्च २००६ मध्ये त्या ३७२२ पर्यंत वाढल्या आहेत. या संपूर्ण कालावधीत महाराष्ट्रात १२६ शाखा वाढल्याचे दिसून येते. तसेच मार्च १९९६ ते मार्च २००४ या कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत सातत्याने वाढ झाली असून मार्च २००५ आणि २००६ या दोन वर्षात बँकांच्या शाखेत घट झाली. मार्च २००४ मध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली असून ती ३८२६ इतकी आहे. महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेची सरासरी ३७१७.७३ इतकी तर सरासरी वृद्धीदर ३.५० टक्के इतका आहे.

पुणे, ठाणे, नागपूर आणि नाशिक या चार जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या सर्वाधिक शाखा असून त्यांची संख्या अनुक्रमे ४६६.२७, ३२८.००, २३८.७३ आणि २१५.१८ इतकी आहे. विश्लेषण काळात या सर्व जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत कधी वाढ तर कधी घट झाल्याचे दिसून येते. परंतु विशेष बाब म्हणजे

तक्ता क्र. ३.७
जिल्हानिहाय राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या एकूण शाखा
(१९९६-२००६)

(३१ मार्चची स्थिती)

अ.क्र.	जिल्ह्यांची नावे	१९९६	१९९७	१९९८	१९९९	२०००	२००१	२००२	२००३	२००४	२००५	२००६	सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
१.	अहमदनगर	१९७	१९५	१९७	१९९	१९७	१९८	१९९	२०२	१९७	१९८	१९८	१९७.९१	०.५१
२	अकोला	१०३	१०३	१०३	७४	७४	७५	७५	७४	७४	७४	७४	८२.०९	-२८.१६
३	अमरावती	१४३	१४३	१४३	१४५	१४५	१४५	१४५	१४६	१४४	१४४	१३८	१४३.७३	-३.५०
४	औरंगाबाद	१०८	१११	११२	११३	११५	११७	१२०	१४०	१४०	१२०	१२०	११९.६	११.११
५	बीड	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०.००	०.००
६	भंडारा	८०	८०	८०	१००	८०	८०	८०	७९	७९	४३	४३	७४.९१	-४६.२५
७	बुलडाणा	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७६	७५	७५	७५.८२	-१.३२
८	चंद्रपूर	१०४	१०४	१०४	१०३	१०४	१०४	१०४	१०४	१०४	१०५	१०५	१०४.०९	०.९६
९	धुळे	१२९	१२९	१२९	१२९	८१	७७	७७	७७	७७	७१	७२	९५.२७	-४४.१९
१०	गडचिरोली	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३.००	०.००
११	गोंदिया	-	-	-	-	३८	३७	३८	३८	३७	३७	३७	२३.८२	-
१२	हिंगोली	-	-	-	-	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	८.९१	-
१३	जळगांव	१६७	१६६	१६६	१६७	१६६	१६१	१६०	१६७	१६७	१६८	१६८	१६५.७३	०.६०
१४	जालना	४६	४६	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४८	४७.६४	४.३५
१५	कोल्हापूर	१५०	१५२	१५४	१५४	१५१	१५३	१५२	१४९	१४९	१४९	१५०	१५१.१८	०.००
१६	लातूर	५५	५६	५६	५६	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५८	५६.६४	५.४५
१७	नागपूर	२२८	२३१	२३४	२३२	२३७	२५३	२५१	२५१	२५१	२२७	२३१	२३८.७३	१.३२
१८.	नांदेड	६४	६६	६६	६६	६६	६६	६६	६६	६६	६६	६७	६५.९१	४.६९
१९	नंदूरबार	-	-	-	५०	४८	४८	४८	४४	४४	४४	४४	३३.६४	-

२०	नाशिक	२१०	२१०	२१४	२१६	२१३	२१२	२१५	२१९	२१९	२१८	२२१	२१५.१८	५.२४
२१	उस्मानाबाद	३७	३७	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३७.८२	२.७०
२२	परभणी	४८	४८	४८	४८	३४	३४	३४	३४	३४	३३	३३	३८.९१	-३१.२५
२३	पुणे	४३२	४४२	४५१	४५८	४७०	४८१	४७९	४७९	४७९	४७९	४७९	४६६.२७	१०.८८
२४	रायगड	१३३	१३५	१३६	१४०	१२७	१३७	१३६	१३९	१८१	१४२	१४३	१४०.८२	७.५२
२५	रत्नागिरी	९५	९६	९७	६०	१००	१००	१००	९६	९६	९८	९७	९४.०९	२.११
२६	सांगली	११४	११४	११५	११८	११५	११५	११५	११०	११०	९६	११०	११२.००	-३.५१
२७	सातारा	११३	११३	११३	११५	११४	११५	११५	११२	११३	११३	११३	११३.५५	०.००
२८	सिंधुदूर्ग	६२	६२	६३	६४	७२	६५	६५	६५	६६	६७	६७	६५.२७	८.०६
२९	सोलापूर	१६८	१६८	१६७	१६८	१६७	१६८	१६८	१६७	१६७	१६६	१६४	१६७.०९	-२.३८
३०	ठाणे	३०१	३०७	३०७	३२५	३२९	३३७	३३७	३३४	३३४	३४७	३५०	३२८.००	१६.२८
३१	वर्धा	७०	७०	७०	७१	७१	७१	७१	७१	७१	७१	७१	७०.७३	१.४३
३२	वाशिम	-	-	-	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	३०	२१.८२	-
३३	यवतमाळ	९०	९०	९०	९१	९१	९१	९१	९१	९१	९१	९१	९०.७३	१.११
	एकूण	३५९६	३६२४	३६३३	३७३१	३७४१	३७५३	३७७७	३७९०	३८२६	३७०२	३७२२	३७१७.७३	३.५०

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

या चारही जिल्ह्यात पहिल्या वर्षाच्या तुलनेत शेवटच्या वर्षी राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत वाढ झाली असून बँकांच्या शाखेचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे १०.८८, १६.२८, १.३२ आणि ५.२४ टक्के इतका आहे. महाराष्ट्रात सर्वात कमी शाखा असणाऱ्या जिल्ह्यांमध्ये गडचिरोली, उस्मानाबाद आणि परभणी यांचा समावेश होतो. या जिल्ह्यांमध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखांची सरासरी अनुक्रमे २३, ३७.८२ आणि ३८.९१ इतकी असून सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे शून्य, २.७० आणि -३१.२५ टक्के इतका आहे. म्हणजेच गडचिरोली जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत कुठलाच बदल झाला नसून परभणी जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत घट झाली आहे.

महाराष्ट्रात अकोला, अमरावती, भंडारा, बुलडाणा, धुळे, परभणी, सांगली आणि सोलापूर या जिल्ह्यात विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत घट झाली असून बँकांच्या शाखेचा सरासरी वृद्धीदर ऋणात्मक असल्याचे दिसून येते. तर बीड, गडचिरोली, कोल्हापूर आणि सातारा जिल्ह्यातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेचा सरासरी वृद्धीदर हा शून्य आहे. कारण विश्लेषण काळात पहिल्या वर्षी राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या जेवढ्या शाखा होत्या तेवढ्याच शाखा शेवटच्या वर्षी असल्याचे दिसून येते. उर्वरित जिल्ह्यातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेचा सरासरी वृद्धीदर जरी धन असला तरी त्यातील वाढ ही नगण्य असल्याचे दिसून येते. गोंदिया आणि हिंगोली या दोन जिल्ह्यांची निर्मिती १९९९ मध्ये झाल्यामुळे १९९६ ते १९९९ या चार वर्षात राष्ट्रीयीकृत बँकांची एकही शाखा नसल्याचे आकडेवारीवरून स्पष्ट होते. त्याचप्रमाणे नंदूरबार आणि वाशिम जिल्ह्याची निर्मिती १९९८ मध्ये झाल्यामुळे १९९६ ते १९९८ मध्ये या बँकांची एकही शाखा नसल्याचे दिसून येते.

तक्ता क्र. ३.८
महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या जिल्हानिहाय ठेवी
(१९९६-२००६)

(३१ मार्चची स्थिती, रुपये लाखात)

अ. क्र.	जिल्ह्यांची नावे	१९९६	१९९७	१९९८	१९९९	२०००	२००१	२००२	२००३	२००४	२००५	२००६	सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
१	अहमदनगर	५२७५०	५८१०६	६५६१२	७७२७८	८९५६९	१०१२३९	११०२२७	१२१६४२	१२९५७७	१३९९००	१६९४५३	१०१३९५.७३	२२१.२४
२	अकोला	२७४४४	२९७४०	३२३६६	३२१४१	३६०६५	३८९२७	४१७६३	४७९०३	५३६५४	५५३७६	६६४७०	४१९८६.२७	१४२.२०
३	अमरावती	४६२२६	५०९९२	६००२९	६६४१०	७५३६५	८५०२०	९००२७	१०६४९	११५९४५	११७७६२	१३३३५३	७७४३४.३६	१८८.४८
४	औरंगाबाद	४७८२९	५९८६५	७०१२०	९९२२७	२६७३	११७७४८	१३०८०५	१४१९९९	१४९६६५	१७२३०१	२१२३९९	१२०३३९.६४	३४४.०८
५	बीड	१७३८९	२००८१	२३२५०	२८५३९	३२३५७	३४३८७	३८६९१	४१२६६	४७१८७	५०४८१	६६३८८	३६३६५.०९	२८१.७८
६	भंडारा	२४३९२	२७५३७	३२१७४	३७२१९	४१०१९	४६०४४	५१४८३	३०९३०	३४४४५	३७१३७	४८६७६	३७३६८.७३	९९.५६
७	बुलडाणा	१७८९४	२०६१९	२२६०४	२६३२७	३०७६८	३२१७०	३२६१९	३६९२९	४४३९७	४०३९६	४८३०८	३२०९३.७३	१६९.९७
८	चंद्रपूर	४२७४४	४८४०३	५४०९९	६०१०३	७३३१८	८०८४३	९७०२३	१०६४२९	११५४७९	१२४०२२	१४३८५०	८६०२८.४५	२३६.५४
९	धुळे	२८१०९	३१७५४	३७०८६	४२१६२	३३१५६	३९४७४	४३२८६	४५७३२	४७५७०	५३०८८	६४६०९	४२३६६.००	१२९.८५
१०	गडचिरोली	६०२७	७१७९	८४४२	१०१७४	१२१०४	१३७७३	१५७८९	१७५४७	१८४६०	२२१०२	२५३४४	१४२६७.३६	३२०.५१
११	गोंदिया	-	-	-	-	१८९५४	१८९५४	२३९९४	२७३६४	२९२७८	३३९१०	३९६१८	२७४३८.८६	-
१२	हिंगोली	-	-	-	-	९०१८	९४७७	९३३३	१२५१७	१४२७६	१७२३२	२२८७६	१३५३२.७१	-
१३	जळगांव	४८६४३	५६८९८	६३९३६	८२२०१	८७३२५	९६९५५	१०२९२१	११८६०	११३६२७	११८३३५	१३०९९७	८३०६३.४५	१६९.३०
१४	जालना	१३४८३	१५२८३	१७६२६	२२११८	२३८१५	२५६९४	२९५०३	३४६३७	३८१९०	३८५७५	४७७७३	२७८८१.५५	२५४.३२
१५	कोल्हापूर	५०६०७	५९७७२	६४६५१	७५६७३	९३८८१	९९०२९	१०९१०५	११७५३५	१२५१२३	१३९६५९	१६५०३९	१००००६.७३	२२६.१२
१६	लातूर	१७७३०	२०५४२	२४६६७	३०६५८	२९१७४	३८६१५	४५०८७	५०४९१	५५७४२	६०९७७	७३२६२	४०६३१.३६	३१३.२१
१७	नागपूर	१८२२४६	२०८४०२	२४१२०३	२८१७१३	३२८३२०	३८२०३५	४३९२०९	४९२११३	५५८०४०	६५३८०६	८०९७९८	४१६०८०.४५	३४४.३४
१८	नांदेड	२२२६९	२५४९६	३५६२५	४५००९	४०८५०	६००३०	६६५३०	५७८६८	६६०३९	१९४५४	१०७३१५	४९६८०.४५	३८१.९०
१९	नंदूरबार	-	-	-	१२५९३	१४६५१	१६२८४	१८८३५	२१८४४	२३३७१	२८०४४	३५०७१	२१३३६.६३	-

२०	नाशिक	९४७८२	१०९५२३	१२५५०८	१४५०७७	१६७६६५	१८९७६१	२१४४४२	२३५३३७	२६३३७२	४०९१२४	४६५४०८	२१९९९९.९१	३९१.०३
२१	उस्मानाबाद	११३३५	१३६३४	१४०९६	१७७४४	२०३९५	२२२४७	२३४५४	२७७१९	३०९१४	३५५०९	४५०८०	२३८२९.७३	२९७.७१
२२	परभणी	१७२६१	१९६२४	२३६५१	२८९९७	२४६८७	२५७४८	२६९८९	२१५०७	३४९३१	३८३३६	४८८४९	२८२३४.५५	१८३.००
२३	पुणे	४६२३७३	५५३४६१	६३९२४७	७५८९५०	८६४२८७	९७७८७०	१११५७८२	१२५६३१२	१४०६७२४	१६१३६०५	१९२७१८९	१०५२३४५.४५	३१६.८०
२४	रायगड	७२३२३	८१३९५	९२२१८	११५५१९	१२३०५७	१५५४७९	१५२८०७	१७४००२	१९५०२१	२१८१५७	२६८२७९	१४९८४१.५५	२७०.९५
२५	रत्नागिरी	४३८०४	५३४९४	६०६०१	७११०७	८३७६०	९४२८९	९९५३४	१०९६३६	११४७५२	१२४५८७	१३४४८७	९०००४.६४	२०७.०२
२६	सांगली	३९०८०	४४४८३	४८०२३	५५५२७	६४६५१	७४८१५	८१७२३	८४८६०	९२८१२	१०३३१७	११८९५५	७३४७६.९१	२०४.३९
२७	सातारा	४११८३	४७९०६	५१५१३	५९६३६	७३४९५	८४४३३	८८८५३	९६९३२	१०८५८०	१०७९४६	११८६५३	७९९२०.९१	१८८.११
२८	सिंधुदूर्ग	२५२०९	२८४९७	३२५२८	३७५९०	४२९५४	४८२४०	५४३५३	६०३५५	६६१६७	७१८१८	७८१३५	४९६२२.३६	२०९.९५
२९	सोलापूर	२७७६२	६३७१५	६९१९२	७९००२	७९००२	१०३५८९	११२१९७	१२२९५१	१३१५८१	१४३१६६	१६३८७६	९९६३९.३६	४९०.२९
३०	ठाणे	३२३४९५	३८०७८२	४४४७११	५३१८०१	६०५३०४	७२३७२८	८३७९५१	९६८३५०	११७३३०२	१३०२४६१	१४५९७४७	७९५६०२.९१	३५१.२४
३१	वर्धा	२२४४५	२५४८३	२८७४६	३२६८८	३७९४२	४२०८७	४४०१२	५०५८४	५८६०६	५८८३०	६९७२०	४२८३१.१८	२१०.६३
३२	वाशिम	-	-	-	७२०५	८४८१	९४९५	१०१९३	१२२३८	१३७२९	१४३९७	१७४९७	११६५४.३८	-
३३	यवतमाळ	२६१७७	२९५४२	३३६८१	३७१७३	४४४०१	५०१५१	५०९१८	५७४४१	६६८४७	६८१५२	८३३८९	४९८०६.५५	२१८.५६
	एकूण	१८५३०११	२१९२२०८	२५१७२०५	३००९३१३	३४२९८१६	३९३८६३०	४४०९४३८	४७०५४७९	५५३७४०३	६२३१९६२	७४०९८६३	४११२२१३.४५	२९९.८८

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.१४ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या जिल्हानिहाय ठेवी :-

तक्ता क्र. ३.८ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या जिल्हानिहाय ठेवी दर्शविण्यात आल्या आहेत. मार्च १९९६ ते २००६ या कालावधीत महाराष्ट्रातील सर्व राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या एकूण ठेवीत सतत वाढ होत गेल्याचे दिसून येते. मार्च १९९६ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या एकूण ठेवी १८,५३,०११ लाख रुपये इतक्या होत्या त्यात वाढ होऊन मार्च २००६ मध्ये त्या ७४,०९,८६३ लाख रुपयापर्यंत वाढल्या आहेत. तर राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवींची सरासरी ४१,१२,२१३.४५ लाख रुपये इतकी असून ठेवीचा सरासरी वृद्धीदर २९९.८८ टक्के इतका आहे.

राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या सर्वात जास्त ठेवी असणाऱ्या जिल्ह्यांमध्ये पुणे जिल्ह्याचा प्रथम क्रमांक, ठाणे जिल्ह्याचा द्वितीय क्रमांक तर नागपूर जिल्ह्याचा तृतीय क्रमांक लागतो. अभ्यास कालावधीत या जिल्ह्यांमध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवींची सरासरी अनुक्रमे १०,५२,३४५.४५, ७,९५,६०२.९१ आणि ४,१६,०८०.४५ लाख रुपये इतकी आहे. तर सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३१६.८०, ३५१.२४ आणि ३४४.३४ टक्के इतका आहे. गडचिरोली, उस्मानाबाद आणि जालना जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या सर्वात कमी ठेवी असून त्यांच्या ठेवींची सरासरी अनुक्रमे १४,२६७.३६, २३,८२९.७३ आणि २७,८८१.५५ लाख रुपये इतकी आहे. या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३२०.५१, २९७.७१ आणि २५४.३२ टक्के इतका आहे. तसेच महाराष्ट्रात गोंदिया, हिंगोली, नंदूरबार आणि वाशिम जिल्ह्यात सुद्धा राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवी कमी असल्याचे दिसून आले. विशेष म्हणजे गोंदिया आणि हिंगोली जिल्ह्यात ३१ मार्च १९९६ ते ३१ मार्च १९९९ मध्ये शाखाच नसल्यामुळे साहजिकच ठेवी सुद्धा नसल्याचे दिसून येते. तर नंदूरबार आणि वाशिम जिल्ह्यात सुद्धा ३१ मार्च १९९६ ते ३१ मार्च १९९८ मध्ये ठेवीच नसल्याचे स्पष्ट होते.

थोडक्यात महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवींच्या बाबतीत असा निष्कर्ष काढता येतो की, विश्लेषण काळात सर्वच जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवीत वाढ झाली आहे. तर पुणे, ठाणे आणि नागपूर या जिल्ह्यांमध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवी सर्वाधिक असून गडचिरोली, उस्मानाबाद आणि जालना जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवी सर्वात कमी आहे.

३.१५ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांची जिल्हानिहाय अग्रिमे :-

तक्ता क्र. ३.९ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांची जिल्हानिहाय अग्रिमे दर्शविलेली आहेत. तक्त्यात दर्शविलेल्या आकडेवारीवरून असे निदर्शनास येते की, अभ्यास कालावधीमध्ये जिल्ह्यातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या अग्रिमात सतत वाढ झाली आहे. मार्च १९९६ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या अग्रिमांची रक्कम १०,३०,०४४ लाख रुपये इतकी होती. त्यात वाढ होऊन मार्च २००६ मध्ये या अग्रिमांची रक्कम ४७,७२,१९७ लाख रुपयांपर्यंत वाढली तसेच या बँकांच्या अग्रिमांची सरासरी २५,५५,८८७ लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर ३६३.३० टक्के इतका आहे.

महाराष्ट्रातील ३३ जिल्ह्यांपैकी सर्वात जास्त अग्रिमे वाटप केलेल्या जिल्ह्यांमध्ये पुणे, ठाणे आणि नागपूर या जिल्ह्यांचा समावेश होतो. या तीन जिल्ह्यांमध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांनी इतर जिल्ह्यांच्या तुलनेत सर्वाधिक अग्रिमे वाटप केली असून वाटप केलेल्या अग्रिमांची सरासरी अनुक्रमे ५,१२,०११.८२, ३,६१,१३९.३६ आणि २,११,१४५.१८ लाख रुपये तर सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे -५७.६९, ५७५.४८ आणि ३७३.३१ टक्के इतका आहे. विशेष बाब म्हणजे पुणे जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी सर्वाधिक अग्रिमे वाटप केली असली तरी पुणे जिल्ह्यातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी वाटप केलेल्या अग्रिमांचा सरासरी वृद्धीदर हा ऋण आहे.

तक्ता क्र. ३.९

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयकृत बँकांची जिल्हानिहाय अग्रिमे

(१९९६-२००६)

(३१ मार्चची स्थिती, रुपये लाखात)

अ.क्र.	जिल्ह्यांची नावे	१९९६	१९९७	१९९८	१९९९	२०००	२००१	२००२	२००३	२००४	२००५	२००६	सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
१	अहमदनगर	३९७०६	४२०३०	४१६४०	४५८२१	५२६५०	५८२५८	६४९५८	७६२१२	८६८०७	१०८५२०	१३८८४७	६८६७७.१८	२४९.६९
२	अकोला	१९०७७	१९६२४	२१७३६	१९८८३	२३५२७	२६८०५	२९८४६	३११५८	३५९२०	४००००	४६६२१	२८५६३.३६	१४४.३८
३	अमरावती	१६४४०	१८५२९	२०९४५	२३५४५	२६५७९	२९८७७	३४१४३	३९०१४	४४६९४	५५१३१	७०६२७	३४५०२.१८	३२९.६०
४	औरंगाबाद	३७८१९	४८६०४	५६१३१	६४८३७	७७५४४	८७९२१	९४०४४	१०१४९१	११३३१३	१३७९०८	१६४३०४	८९४४६.९१	३३४.४५
५	बीड	९६५२	११४२१	१३३३५	१६४००	१७८००	१९३२६	२१२१७	२४२१९	२८५०३	३४१६४	४१४००	२१५८५.१८	३२८.९३
६	भंडारा	१०६५६	१२४७४	१४०९८	१६३१३	२०३७५	२२५६७	२४३२९	११६४९	१२६९१	१५३२६	१९०७५	१६३२३.००	७९.०१
७	बुलडाणा	१०९०१	१२८५४	१३९२०	१५९७३	१९०६१	२२३६८	२४२६९	२५६३१	२७४११	३३१८९	४२११३	२२५१७.२७	२८६.३२
८	चंद्रपूर	१४१३३	१७१९७	१८४३९	२११६०	२२५४८	२५१२९	२७०७८	३०३९३	३३९०५	४२३०७	५२९४५	२७७४८.५५	२७४.६२
९	धुळे	२०८८६	२१४४२	२२९०१	२४८२५	२०३०९	२२७५०	२४६५३	२९७५९	३४२८८	४०००६	४९४३१	२८२९५.४५	१३६.६७
१०	गडचिरोली	२३११	२८२८	३२००	३७६६	४३३६	४९९९	५६४३	६६३९	७४८५	८९८२	११३३३	५५९२.९१	३९०.३९
११	गोंदिया	-	-	-	-	१२०९२	१२०९२	१३७३७	१४६९१	१४९९६	१९१०८	२२४०२	१५५८८.२९	-
१२	हिंगोली	-	-	-	-	५११२	५७५०	५७४०	७१५४	८०७५	९८९०	१२४८४	७७४३.५७	-
१३	जळगांव	२९७८२	३३५३७	३६८३५	४५५७४	५५३९१	६०७९२	६६३००	७०२३७	८०१४१	९५२४९	११२१६८	६२३६४.१८	२७६.६३
१४	जालना	११४३१	१३६६४	१७००३	१८९५०	२०३४१	२२३८०	२३२२८	२२१६९	२३३०९	२८९१६	३७६५८	२१७३१.७३	२२९.४४
१५	कोल्हापूर	३७५९५	४०८९०	४५८७०	५२२५५	५८२२०	६३०५२	६९४०१	८०१७६	१००५१२	१३०७६८	१८९२४३	७८९०७.४५	४०३.३७
१६	लातूर	१०९८२	१२८४०	१३९१७	१६६७९	१९११६	२२४५९	२६३९१	३२०१२	३७८५३	४५६५४	६०२०४	२७१००.६४	४४८.२१
१७	नागपूर	९३५७२	१०३४१४	१२०९९१	१३९३१९	१५७७९३	१८७३६५	२०९२६०	२४१०६६	२७८८९६	३४८०३२	४४२८८९	२१११४५.१८	३७३.३१

१८	नांदेड	१४०६०	१७५९०	२१९००	२६०३८	२८८८४	३१३५१	३३११७	३७०६६	४०१३५	४९१७५	५८८३८	३२५५९.४५	३१८.४८
१९	नंदूरबार	-	-	-	७५९३	८३९७	९६९२	१०६४३	१२०५४	१३५०४	१६३२६	२०३२०	१२३१६.१३	-
२०	नाशिक	५०९३३	५६७१५	६५८४३	७८१२५	९६९९५	१०७४६५	१२१९९९	१३५९४१	१५२७३९	१८२५१३	२४४११२	११७५८०.००	३७९.२८
२१	उस्मानाबाद	५९३४	६९५५	७६६७	८३४०	९३५२	१०३९७	११४४३	१३०८४	१५३५०	१९३६१	२४९१९	१२०७२.९१	३१९.९४
२२	परभणी	११९५६	१३७६६	१५०६४	१६८६५	१४०८९	१५१२३	१७०१२	१९४०७	२३३९४	२९३७६	३५४४४	१९२२६.९१	१९६.४५
२३	पुणे	३०४३१७	३२०८४२	३७१५६९	३९४३१९	४६२७०५	५४६२५९	६०६६१८	७०८७५६	८०८३७३	९७९६२५	१२१८७४७	५१२०११.८२	-५७.६९
२४	रायगड	२०४०५	२२०७६	२३५६०	२८६६६	३३८७४	४६०६१	५०६७०	५५२९४	६३११९	७३८८७	२९३७८२	६४६७२.१८	१३३९.७५
२५	रत्नागिरी	१११७३	१२९७३	१५०२८	१७८२६	२०४२६	२३६२९	२५३६३	२८४३५	३४३१५	४३२०९	५४७७४	२६१०४.६४	३९०.२४
२६	सांगली	२५०८७	२६७७६	२९२९९	३६३०६	४४६९८	४७४९६	५७०९९	६४८९१	७६९५४	८९९५५	१०९६४५	५५२९१.४५	३३७.०६
२७	सातारा	२१४१०	२३१२७	२३६६८	२५८५५	३११५६	३८०५१	४२१९३	४६९४०	५१८०५	६२५५३	७७३०६	४०३६९.४५	२६१.०७
२८	सिंधुदूर्ग	६२३८	७०५१	७८७२	९००९	१०८२८	१३४५७	१५७७७	१७७३८	२०४९२	२५७२९	३२१३६	१५०६६.०९	४१५.१७
२९	सोलापूर	४१९३७	४८४३७	५२९५५	५६७३२	६४६७३	७०२६६	७७९०८	८४४०६	९३९५६	१११४०५	१४०४५९	७६६४८.५५	२३४.९३
३०	ठाणे	१२४७१०	१३२५११	१५१०९१	१६५९२२	१७७७९२	३०९९८२	४६८७७६	५०७९४३	४५५१५८	६३६२५३	८४२३९५	३६११३९.३६	५७५.४८
३१	वर्धा	१२४८७	१३२३७	१५०७७	१६८०९	१८७७४	२११९६	२४५०८	२९१०१	३१४६९	३५०४३	४३३९३	२३७३५.८२	२४७.५१
३२	वाशिम	-	-	-	४७२६	४९९१	६०००	६५४४	७७८४	८११०	१०५३६	१३१८०	७७३३.८८	-
३३	यवतमाळ	१४४५४	१५५३२	१७१८६	१९१५७	२००७५	२२५९९	२६६४९	२९७६४	३२२३०	४००७५	४९००३	२६०६५.८२	२३९.०३
	एकूण	१०३००४४	११२८९३६	१२७८७४०	१४४०४६५	१६६०५५८	२०१२९१४	२३६०५५६	२६४२२७४	२८८९९०२	३५९८१७१	४७७२१९७	२२५५८८७	३६३.३०

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

महाराष्ट्रात गडचिरोली, उस्मानाबाद आणि जालना या तीन जिल्ह्यात सर्वात कमी अग्रिमे वाटप केली असून त्यांची सरासरी अनुक्रमे ५५९२.९१, १२,०७२.९१ आणि २१,७३१.७३ लाख रुपये इतकी आहे. या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३९०.३९, ३१९.९४ आणि २२९.४४ टक्के इतका आहे. तसेच गोंदिया, हिंगोली, नंदूरबार आणि वाशिम जिल्ह्यात सुद्धा राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवी सर्वात कमी आहे. विशेष म्हणजे गोंदिया आणि हिंगोली जिल्ह्यात सुरुवातीच्या ४ वर्षात आणि नंदूरबार आणि वाशिम जिल्ह्यात सुरुवातीच्या तीन वर्षात अग्रिमे वाटप केलेली नसल्याचे तक्त्यावरून स्पष्ट होते.

वरील विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यात विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी वाटप केलेल्या अग्रिमात वाढ झाली आहे. तसेच ३३ जिल्ह्यांपैकी पुणे, ठाणे आणि नागपूर जिल्ह्यात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी सर्वाधिक अग्रिमे वाटप केली तर गडचिरोली, उस्मानाबाद आणि जालना जिल्ह्यात सर्वात कमी अग्रिमे वाटप केल्याचे निदर्शनास येते.

३.१६ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या क्षेत्रनिहाय व बँकनिहाय शाखा:-

तक्ता क्र. ३.१० मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या मार्च २००६ मध्ये असलेल्या क्षेत्रनिहाय व बँकनिहाय शाखा दर्शविलेल्या आहे. महाराष्ट्रात मार्च २००६ मध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या एकूण ३७२२ शाखा असून त्यापैकी ग्रामीण, अर्धनागरी आणि शहरी भागातील शाखा अनुक्रमे १७९५, ७८३ आणि १११४ इतक्या आहेत. तर या शाखांची क्षेत्रनिहाय टक्केवारी अनुक्रमे ४८.२३, २१.०४ आणि ३०.७४ टक्के इतकी आहे. आकडेवारीवरून असे दिसून येते की, महाराष्ट्रात ग्रामीण भागात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या सर्वाधिक शाखा असून अर्धनागरी भागात सर्वात कमी शाखा आहेत.

तक्ता क्र. ३.१०

महाराष्ट्र राज्यातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या क्षेत्रनिहाय व बँकनिहाय शाखा

(३१ मार्च २००६)

अ. क्र.	बँकेचे नाव	ग्रामीण	टक्केवारी	अर्ध-नागरी	टक्केवारी	शहरी / महानगर	टक्केवारी	एकूण
१	अलाहाबाद बँक	२४	४६.१५	१२	२३.०८	१६	३०.७७	५२
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	४६८	५६.७३	१४८	१७.९४	२०९	२५.३३	८२५
३	बँक ऑफ बडोदा	८६	४३.४३	३६	१८.१८	७६	३८.३८	१९८
४	बँक ऑफ इंडिया	२९९	६१.७८	८२	१६.९४	१०३	२१.२८	४८४
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	२३९	६०.६६	७९	२०.०५	७६	१९.२९	३९४
६	कॅनरा बँक	११	१०.२८	२५	२३.३६	७१	६६.३६	१०७
७	देना बँक	७५	४३.८६	४०	२३.३९	५६	३२.७५	१७१
८	इंडियन बँक	०७	१८.९२	७	१८.९२	२३	६२.१६	३७
९	पंजाब नॅशनल बँक	१९	२२.८९	११	१३.२५	५३	६३.८६	८३
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	५६	३८.६२	४५	३१.०३	४४	३०.३४	१४५
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	३५२	५१.६९	२०२	२९.६६	१२७	१८.६५	६८१
१२	सिंडिकेट बँक	२७	३१.०३	१५	१७.२४	४५	५१.७२	८७
१३	युनायटेड कमर्शियल बँक	१६	२४.२४	६	९.०९	४४	६६.६७	६६
१४	युनियन बँक	१००	४५.०५	४२	१८.९२	८०	३६.०४	२२२
१५	विजया बँक	२	५.७१	१४	४०.००	१९	५४.२९	३५
१६	इतर बँका	१४	१०.३७	१९	१४.०७	१०२	७५.५६	१३५
	एकूण	१७९५	४८.२३	७८३	२१.०४	११४४	३०.७४	३७२२

स्रोत :- Statistical Information Booklet 2006-07.

३.१६.१ ग्रामीण

बँक ऑफ महाराष्ट्र, स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ इंडिया आणि सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया यांच्या ग्रामीण भागात सर्वाधिक शाखा असून बँकेच्या एकूण शाखांपैकी अनुक्रमे ५६.७३, ५१.६९, ६१.७८ आणि ६०.६६ टक्के शाखा ग्रामीण भागात आहेत. सर्वात कमी शाखा असणाऱ्या बँकांमध्ये विजया बँक, कॅनरा बँक आणि इंडियन बँक यांचा समावेश होतो. या बँकांच्या एकूण शाखांपैकी अनुक्रमे

५.७१, १०.२८ आणि १८.९२ टक्के शाखा ग्रामीण भागात आहे. तर इतर बँकांच्या एकूण शाखांपैकी १०.३७ टक्के शाखा ग्रामीण भागात असल्याचे दिसून येते.

३.१६.२ अर्धनागरी

महाराष्ट्रात अर्धनागरी भागामध्ये स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडियाच्या सर्वाधिक शाखा आहेत. या बँकांच्या एकूण शाखांपैकी अनुक्रमे २९.६६, १७.९४ आणि १६.९४ टक्के शाखा अर्धनागरी भागात आहे. युनायटेड कमर्शियल बँक, इंडियन बँक आणि अलाहाबाद बँकेच्या अर्धनागरी भागात सर्वात कमी शाखा असून बँकेच्या एकूण शाखांपैकी अनुक्रमे ९.०९, १८.९२ आणि २३.०८ टक्के शाखा अर्धनागरी भागात असल्याचे दिसून येते. इतर बँकांच्या १९ शाखा अर्धनागरी भागात असून एकूण शाखांशी हे प्रमाण २१.०४ टक्के इतके आहे.

३.१६.३ शहरी / महानगर

बँक ऑफ महाराष्ट्र, स्टेट बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ इंडिया यांच्या शहरी भागात सर्वाधिक शाखा असून एकूण शाखांपैकी अनुक्रमे २५.३३, १८.६५ आणि २१.२८ टक्के शाखा शहरी भागात आहे. अलाहाबाद बँक, विजया बँक आणि इंडियन बँकेच्या शहरी भागात सर्वात कमी शाखा असून बँकेच्या एकूण शाखांपैकी अनुक्रमे ३०.७७, ५४.२९ आणि ६२.१६ टक्के शाखा शहरी भागात आहे. तर इतर बँकांच्या एकूण शाखांपैकी ७५.५६ टक्के शाखा या शहरी भागात आहे.

थोडक्यात वरील अभ्यासावरून असे लक्षात येते की, महाराष्ट्रात ग्रामीण, अर्धनागरी आणि शहरी अशा तिन्ही भागांमध्ये बँक ऑफ महाराष्ट्र, स्टेट बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ इंडियाच्या सर्वाधिक शाखा असून विजया बँकेच्या ग्रामीण भागात युनायटेड कमर्शियल बँकेच्या अर्धनागरी भागात आणि अलाहाबाद बँकेच्या शहरी भागात सर्वात कमी शाखा आहे.

तक्ता क्र. ३.११
महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय एकूण शाखा
(१९९६-२००६)

(३१ मार्चची स्थिती)

अ. क्र.	बँकेचे नाव	१९९६	१९९७	१९९८	१९९९	१९००	२००१	२००२	२००३	२००४	२००५	२००६	सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
१	अलाहाबाद बँक	५२	५२	५२	५३	५३	५३	५४	५५	५६	५२	५२	५३.०९	०.००
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	७८५	७८८	७८९	८११	८१४	८२१	८२५	८३३	८३१	८१७	८२५	८१२.६४	५.१०
३	बँक ऑफ बडोदा	१८७	१८७	१८८	१९७	१९१	१९३	२०४	१९२	१९६	१९८	१९८	१९३.७३	५.८८
४	बँक ऑफ इंडिया	४८१	४८७	४६६	४९१	४९३	५१२	४८५	४७९	४८१	४८१	४८४	४८५.४५	०.६२
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	३९९	३९९	३९९	४२७	४११	३८२	४००	३९९	४००	३७८	३९४	३९८.९१	-१.२५
६	कॅनरा बँक	८०	८४	९१	१००	१०२	९३	१०६	१०३	१०२	१०६	१०७	९७.६४	३३.७५
७	देना बँक	१७३	१६९	१७६	१७४	१८०	१८०	१५९	१८३	१८३	१७२	१७१	१७४.५५	-१.१६
८	इंडियन बँक	३६	३६	३६	३६	३७	३७	३७	३७	३६	३६	३७	३६.४५	२.७८
९	पंजाब नॅशनल बँक	८७	८७	८७	८८	८९	८७	८६	८५	८३	८३	८३	८५.९१	-४.६०
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	१३३	१३४	१३७	१३७	१४४	१४५	१३८	१४८	१४८	१४५	१४५	१४१.२७	९.०२
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	६७९	६८३	६८३	६९२	६७२	६८५	६९६	७०६	७०६	७०९	६८१	६९०.०९	०.२९
१२	सिंडिकेट बँक	८६	८६	८५	८७	८३	६९	८८	८७	८७	८६	८७	८४.६४	१.१६
१३	युनायटेड कमर्शियल बँक	७३	७३	७३	७३	७३	७२	६८	६४	६५	६४	६६	६९.४५	-९.५९
१४	युनियन बँक	२३६	२४१	२४५	२२३	२५०	२५५	२४१	२२३	२३०	१८४	२२२	२३१.८२	-५.९३
१५	विजया बँक	३३	३६	३४	३६	३६	३६	३६	३४	७६	३५	३५	३९.०९	-२.७८
१६	इतर बँका	७६	८२	९१	१०६	११३	१३३	१५४	१६२	१४६	१५६	१३५	१२३.०९	७७.६३
	एकूण	३५९६	३६२४	३६३३	३७३१	३७४१	३७५३	३७७७	३७९०	३८२६	३७०२	३७२२	३७१७.७३	३.५०

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.१७ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय शाखा :-

तक्ता क्र. ३.११ मध्ये महाराष्ट्रातील सर्व राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय एकूण शाखा दर्शविलेल्या आहे. विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखांची सरासरी ३७१७.७३ इतकी असून सरासरी वृद्धीदर हा ३.५० टक्के इतका आहे. सन २००४-०५ आणि सन २००५-०६ या दोन वर्षात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत घट झाली असून उर्वरित सर्व वर्षात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखेत सातत्याने वाढ झाली आहे.

महाराष्ट्रात सर्वात जास्त शाखा असणाऱ्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये बँक ऑफ महाराष्ट्र, स्टेट बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ इंडिया यांचा अनुक्रमे प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय क्रमांक लागतो. या बँकांच्या शाखांची सरासरी अनुक्रमे ८१२.६४, ६९०.०९ आणि ४८५.४५ इतकी तर सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ५.१०, ०.२९ आणि ०.६२ टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात या तिन्ही बँकांच्या शाखेत कधी वाढ कधी घट झाल्याचे दिसून येते. इंडियन बँक, विजया बँक आणि अलाहाबाद बँकेच्या शाखा महाराष्ट्रात सर्वात कमी असून त्यांची सरासरी अनुक्रमे ३६.४५, ३९.०९ आणि ५३.०९ इतकी तर सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे २.७८, -२.७८ आणि शून्य टक्के आहे. याचा अर्थ पहिल्या वर्षाच्या तुलनेत विजया बँकेच्या शाखेत घट झाली असून अलाहाबाद बँकेच्या पहिल्या वर्षी जेवढ्या शाखा होत्या तेवढ्याच शाखा शेवटच्या वर्षी असल्याचे दिसून येते. इतर बँकांच्या शाखांची सरासरी १२३.०९ इतकी असून सरासरी वृद्धीदर ७७.६३ टक्के इतका आहे. सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया, देना बँक, पंजाब नॅशनल बँक, युनायटेड कमर्शियल बँक आणि युनियन बँक या बँकांच्या शाखांचा सरासरी वृद्धीदर ऋणात्मक आहे. तर इतर बँकांचा आणि कॅनरा बँकेच्या शाखांचा सरासरी वृद्धीदर सर्वाधिक असून तो अनुक्रमे ७७.६३ आणि ३३.७५ टक्के इतका आहे.

थोडक्यात बँक ऑफ महाराष्ट्र, स्टेट बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ इंडियाच्या महाराष्ट्रात सर्वाधिक शाखा तर इंडियन बँक, विजया बँक, आणि अलाहाबाद बँकेच्या सर्वात कमी शाखा आहेत. तसेच महाराष्ट्रात इतर बँका आणि कॅनरा बँकेच्या शाखांचा सरासरी वृद्धीदर सर्वाधिक आहे.

तक्ता क्र. ३.१२
महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय ठेवी
(१९९६-२००६)

(३१ मार्चची स्थिती, रुपये लाखात)

अ. क्र.	बँकेचे नाव	१९९६	१९९७	१९९८	१९९९	२०००	२००१	२००२	२००३	२००४	२००५	२००६	सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
१	अलाहाबाद बँक	१३९७३	१६८५२	१६३०१	१९४६४	२०६१४	२३३४५	२३८२४	२९३४७	३६७७७	५३७५९	७९७६४	३०३६५.४५	४७०.८४
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	३२२१६६	३७९५११	४५१७६७	५७१०३७	६५५६४६	७६५१७६	८७६८७८	९६२६३२	१०९९१४३	११४०३४१	१२९८४२६	७७४७९३.००	३०३.०३
३	बँक ऑफ बडोदा	१३१३७४	१४९६०५	१५९३६२	२०१५१६	२२१६७४	२३७३७८	३६९०००	२९५३५२	३२५५९०	३६४३६९	४१८०२३	२६१२०३.९१	२१८.१९
४	बँक ऑफ इंडिया	२२६३२६	२८८६७०	३१४७०६	३८१७४५	४००९२६	४७९४५५	५६६७२४	५९८५६७	६७३३१०	७३३१५३	८४९९५५	५०१२३०.६४	२७५.५४
५	से. बँक ऑफ इंडिया	१२१२७६	१३३४७०	१७०६५०	१८२५६०	१९५६३०	२११७७७	२३५५३४	२७२५४०	३००९४५	३३१४१४	३७२६०५	२२९८५४.६४	२०७.२४
६	कॅनरा बँक	१०१६१८	१५०६१०	१४९७९७	१८७२६४	२०६३१६	२३५९८५	२५५८९४	२७६८६५	३०८१८४	३४४०००	४५८६६४	२४३१९९.७३	३५१.३६
७	देना बँक	५७२२८	६३२१६	१०१५३७	९१७०८	९६९५७	८८११३	१३१०२७	१३४७१७	१५१६८५	१६२५००	१८२२८३	११४६३३.७३	२१८.५२
८	इंडियन बँक	३०७९७	२९६५२	३४५३८	४५१०१	४८३००	५७११४	५९२२४	७२८७२	७७९३९	९१३३२	११०८३९	५९७९१.६४	२५९.९०
९	पंजाब नॅशनल बँक	५८८१८	६०५१७	६८६१२	४८०९३	९६८३७	९९१२५	१२८७९७	१४१०७४	१९६४२४	२१७४२५	२३६७७७	१२२९५४.४५	३०२.५६
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्रा.	५६२९५	६११२१	७६१३६	१०५४०२	१२८७३१	१२२३४०	१३४४४७	१६२९७८	१९१८०९	२२६६८३	३०५२३४	१४२८३४.१८	४४२.२०
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	४४८२०९	५२१८६८	५८३०१७	६८५९६३	८१६४३१	९०३०७४	१०२९९००	११९१६५८	१२५०६५०	१५२०९१४	१८०११६९	९७७५३२.०९	३०१.८६
१२	सिडिकेट बँक	४३९४६	४९२५१	५४८८४	६५७०५	७२१३३	८००६३	८६७२३	१०३८१८	१२८३२१	१३३६६६	१६१९४४	८९१३२.१८	२६८.५१
१३	युना. कम. बँक	२७२७७	३०९१८	३५७९२	४१९८१	४५८४०	५४८२७	६०५३२	६७३४४	७८२४३	९८६०८	१२३९६१	६०४८३.९१	३५४.४५
१४	युनियन बँक	१४७१३२	१६२५९९	१८३९२७	२००८०८	२३५९९१	२५३२९०	२७९४०७	२८९९३०	३२२७४६	३५८८८५	४३७४३४	२६११०४.४५	१९७.३१
१५	विजया बँक	१६९२६	२२३८९	२७८२३	३३१२५	३७६३५	३९३९३	४२४६९	४९६०५	६२४२४	७०१४९	८९८५६	४४७०८.५५	४३०.८८
१६	इतर बँका	४९६५०	७१९५९	८८३५६	१४७८४१	१५०१५५	२८८१७५	१२९०५८	५६१८०	३३३२१३	३८४७६४	८४८२९.२९	१९८३८९.०९	८७२.६७
	एकूण	१८५३०११	२१९२२०८	२५१७२०५	३००९३१३	३४२९८१६	३९३८६३०	४४०९४३८	४७०५४७९	५५३७४०३	६२३१९६२	७४०९८६३	४११२२१३.४५	२९९.८९

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.१८ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय ठेवी :-

तक्ता क्र. ३.१२ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय ठेवी दर्शविण्यात आल्या आहेत. जून १९९६ ते जून २००६ या कालावधी दरम्यान राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या बँकनिहाय ठेवींची सरासरी ४१,१२,२१३.४५ लाख रुपये इतकी तर बँकांच्या सरासरी वृद्धीदर २९९.८८ टक्के इतका आहे. महाराष्ट्रात स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडियाच्या सर्वाधिक ठेवी असून त्यांच्या ठेवींची सरासरी अनुक्रमे ९,७७,५३५.०९, ७,७४,७९३.०० आणि ५,०१,२३०.६४ लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३०१.८६, ३०३.०३ आणि २७५.५४ टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात या बँकांच्या ठेवींमध्ये सतत वाढ झाली आहे.

महाराष्ट्रात सर्वात कमी ठेवी असणाऱ्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये अलाहाबाद बँक, विजया बँक आणि इंडियन बँकेचा समावेश होतो. या बँकांची अभ्यास कालावधीत असलेल्या ठेवींची सरासरी अनुक्रमे ३०,३६५.४५, ४४,७०८.५५ आणि ५९,७९१.६४ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ४७०.८४, ४३०.८८ आणि २५९.९० टक्के इतका आहे. इतर बँकांच्या ठेवींची सरासरी १,९८,३८९.०९ लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर ८७२.६० टक्के इतका आहे. विशेष बाब म्हणजे अलाहाबाद बँकेच्या ठेवींची सरासरी जरी सर्वात कमी असली तरी ठेवींचा सरासरी वृद्धीदर सर्वाधिक ४७०.८४ टक्के इतका आहे तर सर्वात कमी सरासरी वृद्धीदर सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाचा असून तो २०७.२४ टक्के इतका आहे.

थोडक्यात वरील विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, महाराष्ट्रात सर्वाधिक ठेवी स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडिया यांच्या तर अलाहाबाद बँक, विजया बँक आणि इंडियन बँकेच्या सर्वात कमी ठेवी आहेत. तसेच विश्लेषण काळात सर्वाधिक ठेवीचा सरासरी वृद्धीदर अलाहाबाद बँकेचा असून सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाचा सरासरी वृद्धीदर सर्वात कमी आहे. महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवींच्या अभ्यासावरून असे दिसून येते की, अभ्यास कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ठेवीत वाढ झाली आहे.

तक्ता क्र. ३.१३
महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे बँकनिहाय अग्रिमे
(१९९६-२००६)

(३१ मार्चची स्थिती, रुपये लाखात)

अ. क्र.	बँकांची नावे	१९९६	१९९७	१९९८	१९९९	२०००	२००१	२००२	२००३	२००४	२००५	२००६	सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
१	अलाहाबाद बँक	८१७०	८१८७	९००१	१२७१२	११२९५	१३४१०	१५१४५	१९६२४	२४३०७	३१७५८	३८८०२	१७४९१.९१	३७४.९३
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	१७८४५६	१९९१८२	२२२९६३	२३२८८१	२६६५७३	३०५३८९	३४०७३८	३८१०४३	४३५५१०	५०४८५६	६५५३६३	३३८४५०.३६	२६७.२४
३	बँक ऑफ बडोदा	८६२६०	८९५४१	१०२३११	१२२८०६	१४७३३४	१५१३७५	१६६९६०	१८८३१४	२०२४४०	२२५५०६	२७७२३२	१६०००७.१८	२२१.३९
४	बँक ऑफ इंडिया	१४८७४७	१५७२४९	१६६९११	१९४६२५	२१६१९७	२४०६७०	८६८६००	३३०२५७	३७०८६६	४३००८०	६१८७९३	३४०२७२.२७	३१६.००
५	सेंट्र. बँक ऑफ इंडिया	८४७९२	८५८०४	१०१७५०	१२१५१६	१३४०३१	१४२२१०	१५२९१३	१६९९८९	१८८८११	२०८७८०	२१९६१०	१४६३८२.३६	१५९.००
६	कॅनरा बँक	३३०७२	३३३५५	४१७००	४९९३१	५९०६९	५९०६२	६९१७८	८९५७७	१०१७४२	१२४५६३	२३०५७३	८१०७४.७३	५९७.१८
७	देना बँक	२६२८१	३११६१	४८९०३	४३८१०	४८२१०	४९९७८	५०४५७	५८२२५	५७६४८	७२१९९	११५६१५	५४७७१.५५	३३९.९२
८	इंडियन बँक	१०७७२	१००६२	९९४६	१११८४	९२३८	१४७२०	२०१४३	२४६२७	२९४९९	३९९६३	४४५६७	२०४२९.१८	३१३.७३
९	पंजाब नॅशनल बँक	२६६०३	२६३४४	२८९९२	३५०७०	४५०१९	६५८५४	६९७८५	७५२०७	१०३६७१	११३००५	१४६८९२	६६९४९.२७	४५२.१६
१०	स्टे. बँक ऑफ हैद्रा.	३०६१७	३८५८३	४८७००	४९६८५	५७०८६	७५१९६	६७३५८	७९४८७	१००५६६	२२४२६४	१५४८८४	८४२२०.५५	४०५.८८
११	स्टे. बँक ऑफ इंडिया	२४९३६६	२९०६९१	३२४६२९	३६२२२३	३५२४६९	४९९८६१	५४७३५०	५८९८३२	६३९४७१	७९६७६४	१०६२४१२	५१९५५१.६४	३२६.०५
१२	सिंडिकेट बँक	११६५७	११८८७	१२६८९	२५६०९	२८९०५	९००८७	१३२५०१	१३८२७४	८०८७८	१४५७८५	१६२७६५	७६४५७.९१	१२९६.२९
१३	युना. कम. बँक	१०४८८	१०५८०	१०६७२	१२१२५	२६०७७	१७४५३	२०४०१	३११३७	४३९६१	६४५१४	१९०८०३	३९८३७.३६	१७१९.२५
१४	युनियन बँक	९९५४०	९९४३४	१०६७७१	१११६९३	१८८०१४	१८७५११	२९३६६४	३०३७१८	२९२१३२	३६४००१	४०१४२२	२२२५३६.३६	३०३.२८
१५	विजया बँक	३७४८	४४२७	५०३९	६९७०	८९५८	८४९९	१००१६	२२०८५	३०९०६	८१३६१	८८६१३	२४६०२.००	२२६४.२७
१६	इतर बँका	२१४७५	३२४४९	३७७६३	४७६२५	६२०८३	९१६३९	७२९०५५	१४०८७८	१८७४९४	२७०७७७	२२५५८८७	११४५१४.५४	७५६.१२
	एकूण	१०३००४४	११२८९३६	१२७८७४०	१४४०४६५	१६६०५५८	२०१२९१४	२३६०५५६	२६४२२७४	२८८९९०२	३५९८१७१	४७७२१९७	२२५५८८७	३६३.३०

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.१९ महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे बँकनिहाय अग्रिमे :-

तक्ता क्र. ३.१३ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे बँकनिहाय अग्रिमे दर्शविलेले आहे. अभ्यास कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या अग्रिमांची सरासरी २२,५५,८८७ लाख रुपये इतकी आहे. तर या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर ३६३.३० टक्के इतका आहे.

स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ महाराष्ट्र यातील बँकांनी महाराष्ट्रात सर्वाधिक अग्रिमे वाटप केली आहे. या बँकांच्या अग्रिमांची सरासरी अनुक्रमे ५,१९,५५१.६४, ३४०२७२.२७ आणि ३,३८,४५०.३६ लाख रुपये इतकी असून त्यांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३२६.०५, ३१६.०० आणि २६७.२४ टक्के इतका असल्याचे दिसून आले. महाराष्ट्रात सर्वात कमी अग्रिमे वाटप केलेल्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये अलाहाबाद बँक, इंडियन बँक आणि विजया बँक यांचा समावेश होतो. या बँकांनी वाटप केलेल्या अग्रिमांची सरासरी अनुक्रमे १७,४९१.९१, २०,४२९.१८ आणि २४६०४.०० लाख रुपये असून सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३७४.९३, ३१३.७३ आणि २२६४.२७ टक्के इतका आहे. विजया बँकेने वाटप केलेल्या अग्रिमांची सरासरी कमी असली तरी सरासरी वृद्धीदरात खूप मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली आहे. विशेष म्हणजे ही वाढ सर्व राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या सरासरी वृद्धीदराच्या तुलनेत खूपच जास्त आहे. तर सर्वात कमी सरासरी वृद्धीदर सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाचा असून त्यातील वाढ केवळ १५९.०० टक्के इतकी आहे. विश्लेषण काळात इतर बँकांच्या अग्रिमे आणि सरासरी वृद्धीदरात सुद्धा उल्लेखनीय वाढ झाली असून ती अनुक्रमे १,१४,५१४.५४ लाख रुपये आणि ७५६.१२ टक्के इतकी आहे.

वरील आकडेवारीच्या विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ महाराष्ट्र या बँकांनी महाराष्ट्रात वाटप केलेली अग्रिमे सर्वात जास्त आहे. तर अलाहाबाद बँक, इंडियन बँक आणि विजया

बँकेने सर्वात कमी अग्रिमे वाटप केल्याचे दिसून येते. तसेच इतर बँकांनी वाटप केलेल्या अग्रिमात आणि सरासरी वृद्धीदरात सुद्धा उल्लेखनीय वाढ झाली आहे. थोडक्यात विश्लेषण काळात महाराष्ट्रात सर्वच राष्ट्रीयीकृत बँकांनी वाटप केलेल्या अग्रिमात आणि सरासरी वृद्धीदरात मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली असून त्यात सुधारणा होत असल्याचे दिसून आले.

३.२० महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखा, ठेवी आणि अग्रिमांची प्रवृत्ती:-

तक्ता क्र. ३.१४ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखा, ठेवी आणि अग्रिमांची प्रवृत्ती दर्शविलेली आहे. महाराष्ट्रात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखांची सरासरी ३७१७.७३ इतकी असून वृद्धीदराची सरासरी ०.३० टक्के इतकी आहे. जून १९९६

तक्ता क्र. ३.१४

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखा, ठेवी आणि अग्रिमांची प्रवृत्ती

(१९९६-२००६)

(३१ मार्चची स्थिती, रुपये लाखात)

अ.क्र.	वर्ष	शाखा	वृद्धीदर	ठेवी	वृद्धीदर	अग्रिमे	वृद्धीदर
१	१९९६	३५९६	-	१८५३०११	-	१०३००४४	-
२	१९९७	३६२४	०.७८	२१९२२०८	१८.३१	११२८९३६	९.६०
३	१९९८	३६३३	०.२५	२५१७२०५	१४.८२	१२७८७४०	१३.२७
४	१९९९	३७३१	२.२२	३००९३३३	१९.५५	१४४०४६५	१२.६६
५	२०००	३७४१	०.२७	३४२९८१६	१३.९७	१६६०५५८	१५.२६
६	२००१	३७५३	०.३२	३९३८६३०	१४.८४	२०१२९१४	२१.२२
७	२००२	३७७७	०.६४	४४०९४३८	११.९५	२३६०५५६	१७.२७
८	२००३	३७९०	०.२६	४७०५४७९	६.७१	२६४२२७४	११.९४
९	२००४	३८२६	०.९५	५५३७४०३	१७.६८	२८८९९०२	९.३७
१०	२००५	३७०२	-३.२४	६२३१९६२	१२.५४	३५९८१७१	२४.५१
११	२००६	३७२२	०.५४	७४०९८६३	१८.९०	४७७२१९७	३२.६३
	सरासरी	३७१७.७३	०.३०	४११२२१३.४५	१४.९३	२२५५८८७	१६.७७

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

मध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या ३५९६ शाखा होत्या त्यात वाढ होऊन जून २००६ मध्ये ३७२२पर्यंत वाढल्या आहेत. तसेच बँकांचा वार्षिक वृद्धीदर सर्वाधिक जून २००२ मध्ये ०.६४ टक्के इतका तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर जून २००५ मध्ये -३.२४ टक्के इतका आहे. या बँकांच्या महाराष्ट्रात जून १९९६ मध्ये १८,५३,०११ लाख रुपये ठेवी होत्या त्या ठेवींमध्ये विश्लेषण काळात सातत्याने वाढ झाली असून जून २००६ मध्ये या ठेवी ७४,०९,८६३ लाख रुपयांपर्यंत वाढल्या आहेत. तर ठेवींचा वार्षिक वृद्धीदर जून १९९९ मध्ये सर्वात जास्त १९.५५ टक्के इतका असून सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर जून २००३ मध्ये ६.७१ टक्के इतका आहे. या बँकांच्या ठेवीची आणि वृद्धीदराची सरासरी अनुक्रमे ४१,१२,२१३.४५ लाख रुपये आणि १४.९३ टक्के इतका आहे. राष्ट्रीयीकृत बँकांनी विश्लेषण काळात जून १९९६ मध्ये वाटप केलेल्या अग्रिमांची रक्कम १०,३०,०४४ लाख रुपये इतकी होती. तर जून १९९६ मध्ये या बँकांनी वाटप केलेल्या अग्रिमात ४७,७२,१९७ लाख रुपयांपर्यंत वाढ झाली आहे. जून २००६ मध्ये या बँकांच्या अग्रिमांचा वार्षिक वृद्धीदर सर्वात जास्त तर जून २००४ मध्ये सर्वात कमी असल्याचे दिसून आले. अभ्यास काळात या बँकांच्या अग्रिमांची सरासरी २२,५५,८८७ लाख रुपये एवढी होती. तर वृद्धीदराची सरासरी १६.७७ टक्के एवढी होती.

वरील विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, अभ्यास काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या शाखांची सरासरी ३७१७.७३ इतकी, ठेवीची सरासरी ४१,१२,२१३.४५ लाख रुपये तर अग्रिमांची सरासरी २१,५६,७५९.७३ लाख रुपये इतकी आहे. या कालावधी दरम्यान राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या वृद्धीदराच्या सरासरीत झालेली वाढ खूपच कमी म्हणजे केवळ ०.३० टक्के इतकी आहे. तुलनेने ठेवी आणि अग्रिमात झालेली वाढ समाधानकारक असल्याचे दिसून येते.

तक्ता क्र. ३.१५

महाराष्ट्र राज्यातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी वार्षिक ऋण वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य
(१९९५-९६ ते २००५-०६)

(रुपये लाखात)

अ. क्र.	बँकेचे नाव	लक्ष्य											सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५	२००५-०६		
१	अलाहाबाद बँक	३९९	४३५	५४८	६१५	७८५	९२०	८१७	९४६	१०६०	१३४३	२२१०	९१६.१८	४५३.८८
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	२९४०	१३१९६	१४८५६	१७६७९	२०८४०	२७४५१	२४११४	३२६२७	३६९११	४१८१८	६००९८	२६५९३.६४	१९४४.१५
३	बँक ऑफ बडोदा	५८३३	३९९२	५८७४	७१३५	८४३५	१११४५	९८४७	१२४९५	१४२७३	१२८१९	१४१४२	९६३५.४५	१४२.४५
४	बँक ऑफ इंडिया	९५०३	७६०८	१०७९१	१३८४३	१७३५१	२४४८४	१८५१७	३२४५६	३७३७६	३९६६४	५६९६५	२४४१४.३६	४९९.४४
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	४७९४	६३४९	७२०५	८७०५	१०७८४	१३८९५	११९९८	१५२६७	१६३५१	२१०२६	२९३९१	१३२५१.३६	५१३.०८
६	कॅनरा बँक	४३६	७१०	७६५	८९९	१५१८	१५३४	१९८९	१९७९	२८१६	३६५४	४९९०	१९३५.४५	१०४४.५०
७	देना बँक	१८१६	२२३१	२२१३	१७६५	२८४४	३७७८	३३६१	४४४२	५३६६	६६८३	९५०७	४०००.५५	४२३.५१
८	इंडियन बँक	२२७	२४५	२६१	२३०	२५६	५५८	३७३	७६३	८४४	८७१	१२०४	५३०.१८	४३०.४०
९	पंजाब नॅशनल बँक	१९९	२५३	३१९	४३४	४७१	६४६	४८७	७२५	७७५	१०२५	१५२१	६२३.१८	६६४.३२
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	२४७८	३१६०	३८८६	४२५६	५०७८	५९५१	५६९७	७१६३	७४७१	८६५२	१२१३७	५९९३.५५	३८९.७९
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	१२५३६	१४८६७	१७९५६	२१०४४	२४९२३	३२९६५	२६९७८	३७८१७	४२९२५	४६०२३	६०६८८	३०७९२.९१	३८४.११
१२	सिंडिकेट बँक	४८५	४६६	५१५	५२२	८१६	११९४	९९२	१३३७	१७७४	२३९२	४०५७	१३२२.७३	७३६.४९
१३	युनायटेड कमर्शियल बँक	५४०	५९५	६९१	७६२	८०३	१०९९	९४३	१३१८	१५२९	१८५९	२९२६	११८७.७३	४४१.८५
१४	युनियन बँक	६३२	३८०९	३९३५	४२६८	४३११	५४४२	४७७३	६००२	६८५७	८१७५	१३३६८	५५९७.४५	२०१५.१९
१५	विजया बँक	४४	६२	९१	१२५	११२	२७८	३३६	१९८	२४५	२८६	११९४	२७०.०९	२६१३.६४
१६	इतर बँका	२५४	१८५	३००	३२९	२९६	५९२	३८२	७७४	६४१	१८०६	४२७०	८९३.५५	१५८१.१०
	एकूण	४३११६	५८१६३	७०२०६	८२६११	९९६२३	१३१९३२	१११६०४	१५६३०९	१७७२१४	१९८०९६	२७८६६८	१२७९५८.३६	५४६.३२

अ. क्र.	बैंकेचे नाव	साध्य											सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५	२००५-०६		
१	अलाहाबाद बँक	२७६	४३७	४२८	४१८	६८१	४४९	४४२	५४६	५३७	११७९	१८७९	६६१.०९	५८०.८०
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	१०६५३	१२९४६	१६०७१	१८५५४	२३०१७	२१६४१	२४८६९	२४९७६	२८१०४	५९६६६	६४९६०	२७७६८.८२	५०९.७८
३	बँक ऑफ बडोदा	५४४१	७१००	७९०६	९५३९	८२४१	११५२०	१०७६०	१४१३४	८५०४	१२९४१	२४३२४	१०९४६.३६	३४७.०५
४	बँक ऑफ इंडिया	८४०५	१३४२३	१३११९	१६२२७	१७५१०	२२१५८	२४३५३	२३२९६	३४८७८	४२२४३	५७७१०	२४८४७.४५	५८६.६२
५	सें. बँक ऑफ इंडिया	४२७६	५०४०	५९४९	६१५८	७५१०	८८७२	९३७६	१०२८६	१७०५६	१८७९०	२१८१३	१०४६६.००	४१०.१३
६	कॅनरा बँक	६६२	८६९	१५३३	७०९	१६८४	६७८	९०३	१०६६	११०४	२५३८	७७६१	१७७३.३६	१०७२.३६
७	देना बँक	२८८८	२३८३	२४२४	२३२०	२६७२	२६३६	२३८२	२७५०	१९१८	६२४३	१७०२७	४१४९.३६	४८९.५८
८	इंडियन बँक	२०५	१९७	१९५	१२८	२१६	३७०	६१५	३८६	१२९८	६७९	९३१	४७४.५५	३५४.१५
९	पंजाब नॅशनल बँक	१८९	२५९	३९७	२९८	३३५	५२८	७६८	५१६	१६१४	१७३६	१८७८	७७४.३६	८९३.६५
१०	स्टे. बँक ऑफ हैद्रा.	२८७७	३३६७	४९०३	३५४६	४६५९	४८७९	३१०२	४२९३	२३१५	३४१७	१७४५९	४९८३.३६	५०६.८५
११	स्टे. बँक ऑफ इंडिया	१५४५०	१७८८९	२१०७१	२२६५५	२४८१३	२५६९५	२६३३५	२४१८०	२५४०२	४३१५९	७१०३६	२८८८०.४५	३५९.७८
१२	सिंडिकेट बँक	२८९	३५८	४९०	७७५	८२४	७९६	९४७	९३४	१०९८	३०२४	४०१४	१२३१.७३	१२८८.९३
१३	युना. कमर्शि. बँक	३९६	४११	५१२	६०३	८३१	७४१	८४८	१२८१	२०४६	३९८६	८५५०	१८३६.८२	२०५९.०९
१४	युनियन बँक	३१७२	२४१३	२८३३	२५३६	२८२९	३१७३	३६७५	४३०५	८१८०	१०३००	१०४०६	४८९२.९१	२२८.०६
१५	विजया बँक	६५	५६	१४३	१७७	१६४	२०४	२५२	१४०	१२९२	७४५	८४५	३७१.१८	१२००.००
१६	इतर बँका	४५९	३०१	२८४	४३१	२४४६	१८०२	१७४२	४२२	१४५८	३६९२	७४११	१८५८.९१	१५१४.६०
	एकूण	५५७०३	६७४४९	७८२५८	८५०७४	९८४३२	१०६१४२	१११३६९	११३५११	१३६८०४	२१४३३८	३१८००४	१२५९१६.७३	४७०.८९

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.२१ कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य :

३.२१.१ लक्ष्य

तक्ता क्र. ३.१५ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी वार्षिक ऋण वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य दर्शविलेले आहे. विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्याची सरासरी १,२७,९५८.३६ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर ५४६.३२ टक्के इतका अधिक आहे. सन २००१-०२ या एका वर्षाचा अपवाद वगळता इतर सर्व वर्षात अभ्यास कालावधीत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी ठेवलेल्या लक्ष्यात सतत वाढ झाली आहे.

स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडिया या बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी सर्वाधिक ऋण वाटपाचे लक्ष्य ठेवले असून लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे ३०,७९२.९१, २६,५९३.६४ आणि २४,४१४.३६ लाख रुपये इतकी आहे. या बँकांच्या लक्ष्याचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३८४.११, १९४४.१५ आणि ४९९.४४ टक्के इतका आहे. सरासरी वृद्धीदराचा विचार करता बँक ऑफ महाराष्ट्रचा सरासरी वृद्धीदर खूपच मोठा असून बँक ऑफ इंडियाचा सरासरी वृद्धीदर सुद्धा स्टेट बँक ऑफ इंडियाच्या सरासरी वृद्धीदरापेक्षा अधिक आहे.

कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी सर्वात कमी ऋण वाटपाचे लक्ष्य ठेवलेल्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये विजया बँक, इंडियन बँक आणि पंजाब नॅशनल बँक यांचा अनुक्रमे प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय क्रमांक लागतो. या बँकांच्या लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे २७०.०९, ५३०.१८ आणि ६२३.१८ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे २६१३.६४, ४३०.४० आणि ६६४.३२ टक्के इतका आहे. विशेष लक्षात घेण्यासारखी बाब म्हणजे विजया बँकेच्या लक्ष्याची सरासरी सर्व बँकांच्या लक्ष्याच्या सरासरीपेक्षा कमी असून सरासरी वृद्धीदर हा सर्वाधिक आहे. तर कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्याचा सरासरी वृद्धीदर बँक ऑफ बडोद्याचा सर्वात कमी असून तो १४२.४५ टक्के इतका कमी आहे. इतर बँकांची कृषी

आणि पूरक व्यवसायासाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्याची सरासरी ८९३.५५ लाख रुपये असून सरासरी वृद्धीदर १५८१.१० टक्के इतका आहे.

३.२१.२ साध्य

राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी वाटप केलेल्या साध्यात अभ्यास कालावधीत सातत्याने वाढ होऊन साध्याची सरासरी १,२५,९१६.७३ लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर ४७०.८९ टक्के इतका आहे.

स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडिया या बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी सर्वाधिक साध्य प्राप्त केले आहे. या बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी अनुक्रमे २८,८८०.४५, २७,७६८.८२ आणि २४,८४७.४५ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ३५९.७८, ५०९.७८ आणि ५८६.६२ टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात साध्याच्या सरासरी वृद्धीदरातील वाढ खूपच अधिक असल्याचे समजते. विजया बँक, इंडियन बँक आणि अलाहाबाद बँक यांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी सर्वात कमी असून ती अनुक्रमे ३७१.१८, ४७४.५५ आणि ६६१.०९ लाख रुपये इतकी आहे. या बँकांच्या साध्याचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे १२००, ३५,४१५ आणि ५८०.८० टक्के इतका आहे. इतर बँकांच्या साध्याची सरासरी १८५८.९१ लाख रुपये असून सरासरी वृद्धीदर १५१४.६० टक्के इतका आहे. साध्याचा सर्वाधिक सरासरी वृद्धीदर युनायटेड कमर्शियल बँकेचा असून तो २०५९.०९ टक्के इतका जास्त आहे तर सर्वात कमी सरासरी वृद्धीदर युनियन बँकेचा असून तो २२८.०६ टक्के इतका आहे. थोडक्यात अभ्यासावरून असे म्हणता येईल की, विश्लेषण काळात साध्यात मोठ्या प्रमाणात सुधारणा होत आहे.

तक्ता क्र. ३.१६

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे कृषी आणि पूरक व्यवसायापैकी पीक कर्जासाठी वार्षिक ऋण वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य (रुपये लाखात)

अ. क्र.	बँकेचे नाव	लक्ष्य (१९९५-९६ ते २००५-०६)											सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५	२००५-०६		
१	अलाहाबाद बँक	१८५	१९५	२१५	२११	२७९	३३०	३०९	४५९	५५२	६३५	८८४	३८६.७३	३७७.८४
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	२९७९	५१३७	६७७५	७७४९	९७०२	११८६२	१२१८०	१८६८१	२०३००	२३७५२	३०८१७	१३६३०.३६	९३४.४७
३	बँक ऑफ बडोदा	९३९	१४९८	१९२८	१७३७	२२६८	३००८	३८८६	३९५५	५५३५	६३७६	९६०३	३७०३.००	९२२.६८
४	बँक ऑफ इंडिया	१७९१	२४०४	३४०८	४७४४	५६७६	५४८३	७६९०	१८६२७	२१९७७	२२३९८	२९३२०	११२२८.९१	१५३७.०७
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	१९२२	२२६०	२५००	३०५९	३७११	४७६२	४७१९	६८०४	७७९८	१११०२	१४०८०	५७०१.५५	६३२.५७
६	केनरा बँक	६४	१७०	१५०	१६२	७००	११९७	६१५	१००८	११७९	१४७३	१९७८	७९०.५५	२९९०.६३
७	देना बँक	४८६	५७१	५१५	७९७	८२९	९८१	१३०२	१८६४	१९५२	३०२३	४२१६	१५०३.२७	७६७.४९
८	इंडियन बँक	१०६	१२३	१३७	१२७	१४६	१८६	२३०	३८२	४६७	४०५	५४८	२५९.७३	४१६.९८
९	पंजाब नॅशनल बँक	५६	७०	९१	१७२	१६९	१६९	२३३	३२९	४६०	६२३	६०५	२७०.६४	९८०.३६
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	९७४	११८५	१५५९	१८४१	२३७५	२९६८	२९२४	३७४०	४५३९	५४३३	६९६७	३१३६.८२	६१५.३०
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	६००९	७२७१	८४०५	१०४५४	१२७९८	१४६११	१५८३०	२१८२५	२६९४४	२७४७८	२३४०६	१५९११.९१	२८९.५२
१२	सिंडिकेट बँक	१२९	१२०	१३१	१२८	२११	५५३	३३५	४६३	६०७	७७६	१०५४	४०९.७३	७१७.०५
१३	युनायटेड कमर्शियल बँक	२०४	२४५	२७९	३१२	३३३	३९८	४१५	५८६	५९८	८९४	१०८२	४८६.००	४३०.३९
१४	युनियन बँक	९१६	११०१	१०६५	१२५४	१४००	१५५०	१८५६	२२५६	२८१५	३५०५	४९५६	२०६१.२७	४४१.०५
१५	विजया बँक	२२	२९	४५	३६	३१	७७	१००	३०	२७	५९	६७	४७.५५	२०४.५५
१६	इतर बँका	१३९	३५	३८	८८	७४	२२४	१४०	१६४	११९	७१४	९७८	२४६.६४	६०३.६०
	एकूण	१६९२१	२२४१४	२७२४१	३२८७१	४०७०२	४८३५९	५२७६४	८११७३	९५८६९	१०८६४६	१३०५६१	५९७७४.६४	६७१.५९

अ. क्र.	बँकेचे नाव	साध्य (१९९५-९६ ते २००५-०६)											सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५	२००५-०६		
१	अलाहाबाद बँक	१७७	२८१	२२७	२०५	४२१	३१७	४३६	४३२	४३५	७५९	१३३९	४५७.१८	६५६.५०
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	३३६८	६०८२	६९९०	९०४५	१२९५०	१०३३५	११३१३	१६२६४	१८०४२	३७९१७	४१९०४	१५८३७.२७	११४४.१८
३	बँक ऑफ बडोदा	१४४८	२३३८	२७६५	२७५७	२९९७	२७७६	२४२६	३५१०	४३६५	७२२६	१३०२३	४१४८.२७	७९९.३८
४	बँक ऑफ इंडिया	७६७६	५३१५	४९७२	६२१५	७८३६	८८७१	९१०१	१०९६९	२०२६०	१५६३६	१९८५७	१०६०९.८२	१५८.६९
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	१४०९	२२९४	२७१९	२४११	३३८६	३२२८	६०३४	५६०२	११५०१	११५३९	१९९९१	६३७४.००	१३१८.८१
६	कॅनरा बँक	८४	२५०	२७७	३१६	१२४७	२१३	८५४	४१२	६१२	१६१२	१७८८	६९६.८२	२०२८.५७
७	देना बँक	७४६	५२४	५७८	८३३	१३११	१३०४	१३५९	१६४८	२७८५	३९१४	८५२५	२१३८.८२	१०४२.७६
८	इंडियन बँक	९४	१२८	१४६	८३	१२७	१८६	३९५	१७८	९३८	३४४	३६४	२७१.१८	२८७.२३
९	पंजाब नॅशनल बँक	६७	७६	१२६	१४२	१७४	३२६	५९६	३३६	११०७	९६१	८७६	४३५.१८	१२०७.४६
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	१६५१	२०१५	२१४५	२४७६	३४३५	३८२४	२४७५	२५२०	१५७१	२००८	३४१९	२५०३.५५	१०७.०९
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	५९३९	९२९१	११७७७	१३३०९	१५६८४	१२३७८	१४९५७	१३९९२	१६१९२	१९९२०	३५७०१	१५३७६.३६	५०१.१३
१२	सिंडिकेट बँक	४९	१३६	१५३	२२२	३६३	२९६	५३६	३६५	३९७	१११५	२५१९	५५९.१८	५०४०.८२
१३	युना. कमर्शि. बँक	२२४	२०९	२७८	२७७	४९८	३९३	५०६	९३६	९८३	१५६७	३६६२	८६६.६४	१५३४.८२
१४	युनियन बँक	९६२	९३९	९७१	१०९३	१६२२	१४३२	१८०५	१९१२	३७७०	४२६९	४४७४	२११३.५५	३६५.०७
१५	विजया बँक	३८	३४	४०	६७	७३	८२	७	१०	२९०	४९०	६९३	१६५.८२	१७२३.६८
१६	इतर बँका	२९	४४	३०	३२	१०५८	१४०६	१४२५	१३६	६३०	९७८	२३९६	७४२.१८	८१६२.०७
	एकूण	२३९६१	२९९५६	३४१९४	३९४८३	५३१८२	४७३६७	५४२२५	५९२२२	८३८७८	११०२५५	१६०५३१	६३२९५.८२	५६९.९७

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.२२ कृषी आणि पूरक व्यवसायापैकी पीक कर्जासाठी कर्ज वाटपाचे

लक्ष्य आणि साध्य :-

३.२२.१ लक्ष्य

तक्ता क्र. ३.१६ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायापैकी पीक कर्जासाठी वार्षिक ऋण वाटपाचे ठेवलेले लक्ष्य आणि साध्य दर्शविलेले आहे. महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायापैकी पीक कर्जासाठी ऋण वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी ५९,७७४.६४ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर ६७१.५९ टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ठेवलेल्या लक्ष्यात सातत्याने वाढ झाल्याचे दिसून येते.

पीक कर्जासाठी सर्वाधिक ऋण वाटपाचे लक्ष्य ठेवलेल्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडिया यांचा समावेश होतो. या बँकांनी पीक कर्जासाठी ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे १५,९११.९१, १३,६३०.३६ आणि ११,२२८.९१ लाख रुपये इतकी असून या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे २८९.५२, ९३४.४७ आणि १५३७.०७ टक्के इतका अधिक आहे. तसेच विश्लेषण काळात स्टेट बँक ऑफ इंडियाचा सन २००५-०६ या एका वर्षाचा अपवाद वगळता या तिन्ही बँकांनी पीक कर्जासाठी ठेवलेल्या लक्ष्यात सातत्याने वाढ केली आहे. सरासरी वृद्धीदरावरून असे दिसून येते की, विश्लेषण काळात या बँकांनी पीक कर्जासाठी ठेवलेल्या लक्ष्यात मोठ्या प्रमाणात वाढ केली.

विजया बँक, इंडियन बँक आणि पंजाब नॅशनल बँकेने पीक कर्जासाठी ऋण वाटपाचे सर्वात कमी लक्ष्य ठेवले असून त्याची सरासरी अनुक्रमे ४७.५५, २५९.७३ आणि २७०.६४ लाख रुपये इतकी आहे. तर या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे २०४.५५, ४१६.९८ आणि ९८०.३६ टक्के इतका आहे. इतर बँकांनी पीक कर्जासाठी ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी २४६.६४ लाख रुपये इतकी असून सरासरी

वृद्धीदर ६०३.६० टक्के इतका आहे. विशेष बाब म्हणजे विश्लेषण काळात पीक कर्जासाठी ठेवलेल्या लक्ष्यात सुधारणा होत असून सर्व बँकांचा सरासरी वृद्धीदर हा धनात्मक आहे.

३.२२.२ साध्य

अभ्यास कालावधीत सन २०००-०१ या वर्षात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी पीक कर्जासाठी प्राप्त केलेल्या साध्यात घट झाली असून उर्वरित सर्व वर्षात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्यात सातत्याने वाढ झाली. बँक ऑफ महाराष्ट्र, स्टेट बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ इंडिया या बँकांनी पीक कर्जासाठी प्राप्त केलेले साध्य सर्वाधिक असल्याचे दिसून आले. अभ्यास कालावधीत या राष्ट्रीयीकृत बँकांनी पीक कर्जासाठी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी अनुक्रमे १५,८३७.२७, १५,३७६.३६ आणि १०,६०९.८२ लाख रुपये इतकी आहे. तर या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ११४४.१८, ५०१.१३ आणि १५८.६९ टक्के इतका आहे. परंतु सन १९९५-९६ ते सन २००५-०६ या कालावधीत या तिन्ही बँकांनी पीक कर्जासाठी प्राप्त केलेल्या साध्यात चढ-उतार झाल्याचे दिसून येते.

पीक कर्जासाठी सर्वात कमी साध्य प्राप्त केलेल्या बँकांमध्ये विजया बँक, इंडियन बँक आणि पंजाब नॅशनल बँकेचा समावेश असून या बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी अनुक्रमे १६५.८२, २७१.१८ आणि ४३५.१८ लाख रुपये इतकी आहे. तर या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे १७२३.६८, २८७.२३ आणि १२०७.४६ टक्के इतका आहे. इतर बँकांनी पीक कर्जासाठी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी ७४२.१८ लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर ८१६२.०७ टक्के इतका अधिक आहे.

वरील विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी पीक कर्जासाठी प्राप्त केलेल्या साध्यात मोठ्या प्रमाणात सुधारणा होत आहे.

तक्ता क्र. ३. १७

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगासाठी वार्षिक ऋण वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य (रुपये लाखात)

अ. क्र.	बँकेचे नाव	लक्ष्य (१९९५-९६ ते २००५-०६)											सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५	२००५-०६		
१	अलाहाबाद बँक	६९	१३३	८३	१००	१५६	१४३	२२९	६८९	१५६	२९४	१४३	१९९.५५	१०७.२५
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	३०९३	३७२२	५०७३	५४२४	७२८१	९०२०	८९५९	९१६१	१०६२५	१२५०४	१६३१०	८२८८.३६	४२७.३२
३	बँक ऑफ बडोदा	३१५४	२१०९	३१५१	४८१२	४८१३	५२१९	५८२५	६४९४	४७८४	४८०४	५२१५	४५८०.००	६५.३५
४	बँक ऑफ इंडिया	१४६०	२२४५	२६७१	२८४२	४३२८	३५११	४३८८	४५९०	५४५३	५८७४	६७५९	४०११.००	३६२.९५
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	१०९२	१२९३	१६८९	२५८९	३१०२	२७३४	३३८०	४२३५	४७६०	६६४०	६८३९	३४८६.६४	५२६.२८
६	कॅनरा बँक	८६१	९००	१०८६	१३६४	१२८२	११८७	११११	११६७	१३४०	१६०६	२१०७	१२७३.७३	१४४.७२
७	देना बँक	४३४	६५१	७०६	१००६	९४०	१०८८	९०८	१०९९	११२८	१३०८	१५०२	९७९.०९	२४६.०८
८	इंडियन बँक	२६०	१६७	८४	११५	१४८	१२९	१४१	२५९	१८४	१९९	३१०	१८१.४५	१९.२३
९	पंजाब नॅशनल बँक	३५७	४५८	४७२	७२५	४१८	४२८	५४७	५४५	९३८	७७१	८२१	५८९.०९	१२९.९७
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	१०७७	९३०	१२०५	१४०२	१५८६	१८८६	१७५२	१७०१	२०२२	२२००	२५५७	१६६५.२७	१३७.४२
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	५९०४	७४२२	८०९६	१०२२९	११३५२	१२३०६	१४६६६	१४५३५	१५५६१	१६७०५	२०२३५	१२४५५.५५	२४२.७३
१२	सिंडिकेट बँक	६२१	६९२	६१६	५४१	८०८	९९२	१०५६	१२०१	११०७	१६७७	२२५७	१०५१.६४	२६३.४५
१३	युना. कमर्शियल बँक	६४	७८	११६	९४	९९	१२१	३९७	२१५	२००	४८३	५३६	२१८.४५	७३७.५०
१४	युनियन बँक	१३८६	१७८३	२३९४	२५४६	३४००	२०४६	२३२२	२११३	२५५८	२५३२	३२७०	२३९५.४५	१३५.९३
१५	विजया बँक	६१	८३	९२	१६२	२२२	२५३	२७९	२१७	४०३	२४३	३७९	२१७.६४	५२१.३१
१६	इतर बँका	८०२	८१९	८६१	१०५०	७३५	११९०	१२७७	११५४	१४७२	१८८४	२८१५	१२७८.०९	२५१.००
	एकूण	२०६९५	२३४८५	२८३९५	३५००१	४०६७०	४२२५३	४७२३७	४९३७५	५२६९१	५९७२४	७२०५५	४२८७१.००	२४८.१८

अ. क्र.	बँकेचे नाव	साध्य (१९९५-९६ ते २००५-०६)											सरासरी	सरासरी वृद्धीदर
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५	२००५-०६		
१	अलाहाबाद बँक	१२	११६	४७	१४७	६१	३६	७९	१२८	१७	१९	८२	६७.६४	५८३.३३
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	४०५२	३९५०	८११०	४०६०	७६५०	६३७९	६५९७	५३८७	८६२२	१४१३१	१७०७७	७८१९.५५	३२१.४५
३	बँक ऑफ बडोदा	२७३२	२११९	३२८६	३०१२	४२४२	३४२४	४७८५	४७१७	३०६१	२४४८	५६२५	३५८६.४५	१०५.८९
४	बँक ऑफ इंडिया	१६८३	२४४१	३६१६	२६१९३	४७१९	३३०१	३०९८	४७३७	३९९९	६२७०	६४१४	६०४२.८२	२८१.११
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	११०८	७८०	२९०९	१७३०	११३५	१०५८	१५९३	२७६७	१७८६	२८७६	२२५३	१८१७.७३	१०३.३४
६	कॅनरा बँक	६००	११९७	१८८१	६७३	९०९	१७७१	९८६	४९५	९२५	१५०३	२७५५	१२४५.००	३५९.१७
७	देना बँक	३१४	३३९	५४४	७०३	८२४	६२८	१०१४	१५३६	२०७२	८२३	१९३७	९७५.८२	५१६.८८
८	इंडियन बँक	१०७	३५	२७	४८	१५५	५१	६०	७८	२७२	१९९	१५२	१०७.६४	४२.०६
९	पंजाब नॅशनल बँक	३९६	५८६	८८६	९२०	९७९	७२९	५०५	१०८४	१७६९	१७४५	३५४७	११९५.०९	७९५.७१
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	९२०	७०५	१४३८	६७२	१२५९	१४८६	१६३	७२२	२९९७	४७०	१२१९	१०९५.५५	३२.५०
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	७८५२	६२४७	८४७५	६९१८	८७३६	४१४१	७११३	८३०३	२४१९९	२६९४०	३३४६३	१२९४४.२७	३२६.१७
१२	सिंडिकेट बँक	६९४	५८६	७०७	७८९	१०४७	१३८०	५४७	४८३	६२७	९०३	३३५२	१०१०.४५	३८३.००
१३	युना. कमर्शि. बँक	८३	२५	४२	१९	४५	१५	१२	१३२	१४७	४७२	१३३६	२११.६४	१५०९.६४
१४	युनियन बँक	१२०१	७२२	१४८२	७९८	१०९६	६९२	७२३	१३१९	२७७२	९१५०	२३३३	२०२६.१८	९४.२५
१५	विजया बँक	२८	७९	१७८	२०३	४४३	४७	८२	१२०	१९०	३९१	१८४	१७६.८२	५५७.१४
१६	इतर बँका	३६९	४८०	४७३	५३०	३२९	१६३	१९९	८०७	२३७३	३२०६	२५३३	१०४२.००	५८६.४५
	एकूण	२२१५१	२०४०७	३४१०१	४७४१५	३३६२९	२५३०१	२७५५६	३२८१५	५५८२८	७१५४६	८४२६२	४१३६४.६४	२८०.४०

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.२३ ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगासाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य :-

३.२३.१ लक्ष्य

तक्ता क्र. ३.१७ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगासाठी वार्षिक ऋण वाटपाचे किती लक्ष्य ठेवले होते आणि त्यापैकी ते कितपत साध्य झाले हे दर्शविलेले आहे. सन १९९५-९६ ते सन २००५-०६ या कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगांसाठी ऋण वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी ४२,८७१ लाख रुपये इतकी होती. तर सरासरी वृद्धीदर हा २४८.१८ टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ठेवलेल्या लक्ष्यात सातत्याने वाढ केल्याचे दिसून आले.

ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगांसाठी सर्वाधिक कर्ज वाटपाचे लक्ष्य ठेवलेल्या बँकांमध्ये स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ बडोदा यांचा समावेश होतो. या बँकांनी सन १९९५-९६ ते सन २००५-०६ या दरम्यान कर्ज वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे १२,४५५.५५, ८२८८.३६ आणि ४५८०.०० लाख रुपये इतकी आहे. याच कालावधी दरम्यान राष्ट्रीयीकृत बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे २४२.७३, ४२७.३२ आणि ६५.३५ टक्के इतका आहे. अभ्यासावरून असे स्पष्ट होते की, स्टेट बँक ऑफ इंडिया आणि बँक ऑफ महाराष्ट्र या दोन बँकांनी ठेवलेल्या लक्ष्यात सातत्याने वाढ केली असून बँक ऑफ बडोदा या बँकेच्या लक्ष्यात कधी वाढ तर कधी घट झाली.

इंडियन बँक, अलाहाबाद बँक आणि विजया बँकेने ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगासाठी सर्वात कमी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य ठेवले असून या बँकांनी ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे १८१.४५, १९९.५५ आणि २१७.६४ लाख रुपये इतकी कमी आहे. तर या बँकांचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे १९.२३, १०७.२५

आणि ५२१.३१ टक्के इतका आहे. इतर बँकांच्या लक्ष्याची सरासरी १२७८.०९ लाख रुपये असून सरासरी वृद्धीदर हा २५१.०० टक्के इतका आहे. परंतु सर्व राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये युनायटेड कमर्शियल बँकेचा सरासरी वृद्धीदर सर्वाधिक असून तो ७३७.५० टक्के इतका जास्त आहे.

३.२३.२ साध्य

महाराष्ट्रात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ग्रामीण कारागीर, कुटीरउद्योग आणि लघुउद्योगासाठी प्राप्त केलेल्या साध्यात चढ-उतार झाले आहे. या बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी ४१,३६४.६४ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर २८०.४० टक्के इतका आहे.

स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडिया या बँकांनी ग्रामीण कारागीर, कुटीरउद्योग आणि लघुउद्योगांसाठी सर्वाधिक साध्य प्राप्त केले असून प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी अनुक्रमे १२,९४४.२७, ७८१९.५५ आणि ६०४२.८२ लाख रुपये इतकी आहे. तर साध्याचा सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे २२६.१७, ३२१.४५ आणि २८१.११ टक्के इतका आहे. साध्यात कधी वाढ तर कधी घट झाल्याचे दिसून आले.

सर्वात कमी साध्य प्राप्त केलेल्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये अलाहाबाद बँक, इंडियन बँक आणि विजया बँकेचा समावेश होतो. या बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी अनुक्रमे ६७.६४, १०७.६४ आणि १७६.८२ लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ५८३.३३, ४२.०६ आणि ५५७.१४ टक्के इतका आहे. इतर बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी १०४२.०० लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर ५८६.४५ टक्के इतका आहे. तसेच सर्वाधिक सरासरी वृद्धीदर १५०९.६४ टक्के युनायटेड कमर्शियल बँकेचा तर कमी सरासरी वृद्धीदर ३२.५० टक्के स्टेट बँक ऑफ हैद्राबादचा असल्याचे दिसून आले.

तक्ता क्र. ३.१८

महाराष्ट्र राज्यातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे ग्रामीण भागात वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्य आणि साध्याची प्रवृत्ती
(१९९५-९६ ते २००५-०६)

(रुपये लाखात)

अ. क्र.	वर्ष	कृषी आणि पुरक व्यवसाय				पीक कर्ज				ग्रामीण कारागीर, कुटीरउद्योग आणि लघुउद्योग			
		लक्ष्य	वृद्धीदर	साध्य	वृद्धीदर	लक्ष्य	वृद्धीदर	साध्य	वृद्धीदर	लक्ष्य	वृद्धीदर	साध्य	वृद्धीदर
१	१९९५-९६	४३११६	-	५५७०३	-	१६९२१	-	२३९६१	-	२०६९५	-	२२१५१	-
२	१९९६-९७	५८१६३	३४.९०	६७४४९	२१.०९	२२४१४	३२.४६	२९९५६	२५.०२	२३४८५	१३.४८	२०४०७	-७.८७
३	१९९७-९८	७०२०६	२०.७१	७८२५८	१६.०३	२७२४१	२१.५४	३४१९४	१४.१५	२८३९५	२०.९१	३४१०१	६७.१०
४	१९९८-९९	८२६११	१७.६७	८५०७४	८.७१	३२८७१	२०.६७	३९४८३	१५.४७	३५००१	२३.२६	४७४१५	३९.०४
५	१९९९-००	९९६२३	२०.५९	९८४३२	१५.७०	४०७०२	२३.८२	५३१८२	३४.७०	४०६७०	१६.२०	३३६२९	-२९.०८
६	२०००-०१	१३१९३२	३२.४३	१०६१४२	७.८३	४८३५९	१८.८१	४७३६७	-१०.९३	४२२५३	३.८९	२५३०१	-२४.७६
७	२००१-०२	१११६०४	-१५.४१	१११३६९	४.९२	५२७६४	९.११	५४२२५	१४.४८	४७२३७	११.८०	२७५५६	८.९१
८	२००२-०३	१५६३०९	४०.०६	११३५११	१.९२	८११७३	५३.८४	५९२२२	९.२२	४९३७५	४.५३	३२८१५	१९.०८
९	२००३-०४	१७७२१४	१३.३७	१३६८०४	२०.५२	९५८६९	१८.१०	८३८७८	४१.६३	५२६९१	६.७२	५५८२८	७०.१३
१०	२००४-०५	१९८०९६	११.७८	२१४३३८	५६.६८	१०८६४६	१३.३३	११०२५५	३१.४५	५९७२४	१३.३५	७१५४६	२८.१५
११	२००५-०६	२७८६६८	४०.६७	३१८००४	४८.३७	१३०५६१	२०.१७	१६०५३१	४५.६०	७२०५५	२०.६५	८४२६२	१७.७७
	सरासरी	१२७९५८.३६	२१.६८	१२५९१६.७३	२०.१८	५९७७४.६४	२३.१९	६३२९५.८२	२२.०८	४२८७१	१३.४८	४१३६४.६४	१८.८५
	प्रमाप विचलन	६७०२१.०६		७३००९.५२		३६५७८.११		३८८६०.०१		१४८८६.९६		२००९०.०७	
	प्र.वि. गुणक	५२.३८		५७.९८		६१.१९		६१.३९		३४.७३		४८.५७	

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.२४ महाराष्ट्रात राष्ट्रीयीकृत बँकांचे ग्रामीण भागात वार्षिक ऋण

वाटपाच्या लक्ष्य आणि साध्याची प्रवृत्ती :-

तक्ता क्र. ३.१८ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ग्रामीण भागात वार्षिक ऋण वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याची आणि साध्याची प्रवृत्ती दर्शविलेली आहे. या बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसाय, पीक कर्ज व ग्रामीण कारागीर, कुटीरउद्योग आणि लघुउद्योगांसाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे १,२७,९५८.३६, ५९,७७४.६४ आणि ४२,८७१ लाख रुपये इतकी होती तर लक्ष्याच्या वृद्धीदराची सरासरी अनुक्रमे २१.६८, २३.१९ आणि १३.४८ टक्के इतकी आहे. या आकडेवारीवरून असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी सर्वात जास्त ऋण वाटपाचे लक्ष्य ठेवले होते तर ग्रामीण कारागीर आणि कुटीर उद्योगासाठी सर्वात कमी ऋण वाटपाचे लक्ष्य ठेवले होते. तसेच कृषी आणि पूरक व्यवसायाच्या लक्ष्याचा सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर सन २००२-०३ मध्ये ४०.०६ टक्के तर कमी वार्षिक वृद्धीदर -१५.४१ टक्के सन २००१-०२ मध्ये होता. पीक कर्जाच्या लक्ष्याचा सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर सन २००२-०३ मध्ये ५३.८४ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर ९.११ टक्के सन २००१-०२ मध्ये दिसून आला. ग्रामीण कारागीर कुटीरउद्योग आणि लघुउद्योगासाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याचा सर्वात जास्त वार्षिक वृद्धीदर सन १९९८-९९ मध्ये २३.२६ टक्के इतका असून सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर ४.५३ टक्के सन २००२-०३ मध्ये होता. तिन्ही क्षेत्रांच्या वृद्धीदराच्या सरासरीची तुलना केली असता पीक कर्जाच्या वृद्धीदराची सरासरी सर्वाधिक असून ग्रामीण कारागीर, कुटीरउद्योग आणि लघुउद्योगाच्या वृद्धीदराची सरासरी सर्वात कमी आहे.

ग्रामीण भागात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी वाटप केलेल्या कर्जाच्या साध्याची सरासरी कृषी आणि पूरक व्यवसायाठी १,२५,९१६.७३, पीक कर्जासाठी ६३,२९५.८२ व

ग्रामीण कारागीर, कुटीरउद्योग आणि लघुउद्योगासाठी ४१,३६४.६४ लाख रूपये इतकी आहे. तर वृद्धीदराची सरासरी अनुक्रमे २०.१८, २२.०८ आणि १८.८५ टक्के इतकी आहे. कृषी आणि पूरक व्यवसायाच्या साध्याचा सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर ५६.६८ टक्के सन २००४-०५ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर १.९२ टक्के सन २००२-०३ मध्ये दिसून आला. पीक कर्जाच्या साध्याचा सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर सन २००५-०६ मध्ये असून तो ४५.६० टक्के इतका आहे. तर सन २०००-०१ मध्ये साध्याचा वार्षिक वृद्धीदर सर्वात कमी असून तो -१०.९३ टक्के इतका आहे. तसेच ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगाचा सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर सन २००३-०४ मध्ये ७०.१३ टक्के तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर - २९.०८ टक्के सन १९९९-०० मध्ये असल्याचे दिसून आले. साध्याची तुलना केली असता राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी सर्वाधिक साध्य प्राप्त केले असून ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगासाठी सर्वात कमी साध्य प्राप्त केले आहे.

राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ग्रामीण भागात कृषी आणि पूरक व्यवसाय, पीक कर्ज व ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगासाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्य आणि साध्याची तुलना केली असता पीक कर्जासाठी ठेवलेल्या लक्ष्यापेक्षा पीक कर्जासाठी वाटप केलेले साध्य अधिक असल्याचे दिसून आले. तर कृषी आणि पूरक व्यवसाय व ग्रामीण कारागीर आणि कुटीर उद्योगासाठी राष्ट्रीयीकृत बँकांनी जेवढे लक्ष्य ठेवले होते त्यापेक्षा कमी साध्य प्राप्त केल्याचे स्पष्ट होते.

कृषी आणि पूरक व्यवसाय, पीक कर्ज व ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगांसाठीच्या लक्ष्याचा प्रमाप विचलन गुणक अनुक्रमे ५२.३८, ६१.१९ आणि ३४.७३ टक्के इतका आहे. तर साध्याचा प्रमाप विचलन गुणक अनुक्रमे ५७.९८, ६१.३९ आणि ४८.५७ टक्के इतका आहे. लक्ष्य आणि साध्याच्या प्रमाप विचलन

गुणकाची तुलना केली असता तिन्ही क्षेत्राच्या लक्ष्याच्या प्रमाप विचलन गुणकापेक्षा साध्याचे प्रमाप विचलन गुणक मोठे आहेत. तसेच लक्ष्य आणि साध्यामध्ये पीक कर्जाचे प्रमाप विचलन गुणक सर्वाधिक असून ग्रामीण कारागीर, कुटीर उद्योग आणि लघुउद्योगाचे प्रमाप विचलन सर्वात कमी आहे. यावरून असे स्पष्ट होते की, पीक कर्जाच्या लक्ष्य आणि साध्यामध्ये इतर दोन्ही क्षेत्राच्या तुलनेत मोठ्या प्रमाणात बदल झाले आहे. तसेच तिन्ही क्षेत्राचे लक्ष्य आणि साध्याचे प्रमाप विचलन गुणक खूप मोठे असल्यामुळे विश्लेषण काळात तिन्ही क्षेत्राच्या लक्ष्य आणि साध्यात मोठ्या प्रमाणात बदल झाल्याचे लक्षात येते.

थोडक्यात वरील विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी आणि पूरक व्यवसायासाठी इतर दोन्ही क्षेत्राच्या तुलनेत सर्वाधिक लक्ष्य ठेवले असून सर्वाधिक साध्य प्राप्त केले आहे. तर पीक कर्जासाठी ठेवलेल्या लक्ष्यापेक्षा राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अधिक साध्य प्राप्त केले आहे. तसेच पीक कर्जाच्या बाबतीत इतर दोन्ही क्षेत्राच्या तुलनेत मोठ्या प्रमाणात बदल केल्याचे दिसून येते.

३.२५ व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य :-

३.२५.१ लक्ष्य

तक्ता क्र. ३.१९ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवा क्षेत्रासाठी कर्ज वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य दर्शविलेले आहे. अभ्यास कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवा क्षेत्रासाठी ठेवलेल्या ऋण वाटपाच्या लक्ष्याची सरासरी १,०३,२७४.१८ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर ९०४.५४ टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवाक्षेत्रासाठी ऋण वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्यात सातत्याने वाढ केल्याचे दिसून येते.

तक्ता क्र. ३.१९

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे व्यापार आणि सेवासाठी वार्षिक ऋण वाटपाचे लक्ष्य आणि साध्य (रुपये लाखात)

अ. क्र.	बँकेचे नाव	लक्ष्य (१९९५-९६ ते २००५-०६)										सरासरी	सरासरी वृद्धीदर	
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५			२००५-०६
१	अलाहाबाद बँक	२०४	२६९	३०४	४३२	६३४	६१०	१७०५	१७१३	१९४९	२३२४	२५३७	११५२.८२	११४३.६३
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	४५९९	६२४८	७५८६	९९८२	१२३१३	१७२१७	२१०४८	२४९९४	३१९१६	३११४५	४१७६४	१८९८२.९१	८०८.११
३	बँक ऑफ बडोदा	२१०२	२५१३	२५७०	३०१८	३८१६	५०३५	६८९७	७४९४	९६५३	१२०३५	१५३३०	६४०५.७३	६२९.३१
४	बँक ऑफ इंडिया	३०१७	४३६२	५५२७	७९०२	९१६७	१०३१३	१३८८६	१६०७८	१९९२९	२३०३९	२७६१३	१२८०३.००	८१५.२५
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	२०२४	२०६६	३४५२	३८६३	४७७१	९५०१	८७५५	१३११२	१४१०५	१६३१९	१९३७०	८८४८.९१	८५७.०२
६	कॅनरा बँक	६२३	७९७	१०२९	१४३२	१५७१	१८५२	२४४९	२७३८	४०२६	५२९६	६७७९	२५९९.२७	९८८.१२
७	देना बँक	११६५	१५५०	१७५०	२२४०	२९४९	३३९१	४१८०	४७६२	५२२३	५९०३	६६७३	३६१६.९१	४७२.७९
८	इंडियन बँक	२१५	३१७	२८१	२३९	४१८	५०७	७१०	१०५०	१३६४	१८५७	२६२२	८७०.९१	१११९.५३
९	पंजाब नॅशनल बँक	३५५	४९८	६८५	८४३	१२२४	१२८४	१७२७	१९२७	३७५०	४०८४	४०१६	१८५३.९१	१०३१.२७
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	१४७७	२१८८	२६०६	३१४४	३६८२	४१६८	५०५४	५९९६	७९५२	१००४७	११४८८	५२५४.७३	६७७.७९
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	४५१६	६०७२	७८८१	१०१२८	१३५३३	१८९२६	२६४७०	३५०८४	४२९१०	५११३९	५६३२४	२४८१६.६४	११४७.२१
१२	सिंडिकेट बँक	४९७	६०१	७२६	१०१७	१६१६	२१०३	२७४४	२९९१	४३०८	५२३६	७५३७	२६७०.५५	१४१६.५०
१३	युनायटेड कमर्शियल बँक	२४७	३०६	३८६	४९७	५३९	७५५	९८२	११८७	१९३१	२४३७	४८५०	१२८३.३६	१८६३.५६
१४	युनियन बँक	१४२१	१९४८	२२९३	२८७३	३५०१	४९०९	६०२९	७९०२	९२०४	१०१३७	१२२६७	५६८०.३६	७६३.२७
१५	विजया बँक	१९७	३०३	२९९	४०६	४९६	७४२	८७६	९४९	२२२२	३२३८	४०७८	१२५५.०९	१९७०.०५
१६	इतर बँका	६०३	८८२	१०८८	१८५८	१९२८	२६९४	३६५१	५३५५	१०१०५	११०६९	१०४२७	४५१४.५५	१६२९.१९
	एकूण	२३२६२	३०९२०	३८४६३	४९८७४	६२१५८	८४००७	१०७१६३	१३३३३३	१७०५४७	२०२६१५	२३३६७५	१०३२७४.१८	९०४.५४

अ. क्र.	बँकेचे नाव	साध्य (१९९५-९६ ते २००५-०६)										सरासरी	सरासरी वृद्धीदर	
		१९९५-९६	१९९६-९७	१९९७-९८	१९९८-९९	१९९९-००	२०००-०१	२००१-०२	२००२-०३	२००३-०४	२००४-०५			२००५-०६
१	अलाहाबाद बँक	१९२	२६७	३१५	३९०	४७८	२३४	५८८	९७०	१६८६	२१६०	१९९४	८४३.०९	९३८.५४
२	बँक ऑफ महाराष्ट्र	८२९६	८२०१	११३५४	१०००२	१३६७१	१५५२२	१९७६७	२५४८१	२२५१०	४५२६२	५२०९८	२११०५.८२	५२७.९९
३	बँक ऑफ बडोदा	२२५०	२७९७	३०७०	३५१६	५४८७	७१३६	६५५०	८५७६	१२१०६	१०२८६	९०९६	६४४२.७३	३०४.२७
४	बँक ऑफ इंडिया	४६१०	६०४७	७१४७	७५३५	९९८१	१२०९८	१३३०५	१३९१२	२४८१०	५२२११	२७७८७	१६३१३.००	५०२.७५
५	सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया	२१२३	१९६७	३२६५	२६२०	२६१३	८५५९	४४९७	७३७१	८५३१	११३०२	१५३०९	६१९६.०९	६२१.१०
६	केनरा बँक	८४०	११७८	१५५४	१३६२	१४९८	१६८०	२०२०	२९१२	३९०३	८५१३	७६३५	३००८.६४	८०८.९३
७	देना बँक	११७२	१९२४	१६६३	१७८१	१८५०	२७८५	३८१२	३२१९	३४३९	३९०३	६६०४	२९२२.९१	४६३.४८
८	इंडियन बँक	२७०	२०१	१४९	२७९	४०७	४५२	५८९	८३७	३७१९	४७०१	१५४४	११९५.२७	४७१.८५
९	पंजाब नॅशनल बँक	४३१	४९२	५६६	८०९	२१५४	२१९१	३२६२	१९६७	४०४७	२३७३	३६८२	१९९७.६४	७५४.२९
१०	स्टेट बँक ऑफ हैद्राबाद	२५८१	३५२१	३३९२	३०००	३६६७	३६६३	२७८७	१००१३	१०३७५	८८११	८००६	५४३७.८२	२१०.१९
११	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	६७२३	७६७६	१३३८१	९२१२	१८०४२	१९६००	२१४४१	३२००७	३८२४९	५४८४६	१२९१३०	३१८४६.०९	१८२०.७२
१२	सिंडिकेट बँक	४३५	५३१	९८७	१७७१	१६४१	२३४४	२१४५	२३२३	४५५८	६३२९	११०४१	३१००.४५	२४३८.१६
१३	युनायटेड कमर्शियल बँक	२४२	२१९	२०३	३४८	२९९	२९६	६३९	१०८६	१६१३	३१३२	१३९८७	२००५.८२	५६७९.७५
१४	युनियन बँक	१६५०	१३२०	२१०८	१९५७	२८६४	३१५७	३६४३	५५४२	२४६१४	१००७७	९८९०	६०७४.७३	४९९.३९
१५	विजया बँक	१३६	३१६	३८६	७११	५८९	६५५	१३१४	१८७६	४८३९	५९८४	६०३१	२०७६.०९	४३३४.५६
१६	इतर बँका	८१६	५१२	६५३	१६१४	१८६१	२१५४	८०५१	३०९१	६२६८	१३३६६	९९०८	४३९०.३६	१११४.२२
	एकूण	३२७६७	३७१६९	५०१९३	४६९०७	६७१०२	८२५२६	९४४१०	१२११८३	१७५२६७	२४३२५६	३१३७४२	११४९५६.५५	८५७.४९

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

व्यापार आणि सेवा क्षेत्रासाठी स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडियाने सर्वात जास्त ऋण वाटपाचे लक्ष्य ठेवले होते. सन १९९५-१९९६ ते सन २००५-०६ या काळात वरील तिन्ही बँकांनी ऋण वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे २४,८१६.६४, १८,९८२.९१ आणि १२,८०३.०० लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ११४७.२१, ८०८.११ आणि ८१५.२५ टक्के इतका आहे. विशेष बाब म्हणजे विश्लेषण काळात या बँकांनी व्यापार आणि सेवा क्षेत्रासाठी ठेवलेल्या लक्ष्यात सातत्याने वाढ केली आहे. तर इंडियन बँक, अलाहाबाद बँक आणि विजया बँकेने व्यापार आणि सेवा क्षेत्रासाठी सर्वात कमी ऋण वाटपाचे लक्ष्य ठेवल्याचे दिसून येते. या बँकांच्या ऋण वाटपाच्या लक्ष्याची सरासरी अनुक्रमे ८७०.९१, ११५२.८२ आणि १२५५.०९ लाख रुपये इतकी असून वृद्धीदर अनुक्रमे १११९.५३, ११४३.६३ आणि १९७०.०५ टक्के इतका आहे. इतर बँकांच्या लक्ष्याची सरासरी ४५१४.५५ लाख रुपये असून सरासरी सरासरी वृद्धीदर १६२९.१९ टक्के इतका आहे.

३.२५.२ साध्य

व्यापार आणि सेवा क्षेत्रासाठी राष्ट्रीयीकृत बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्यात सन १९९८-९९ मध्ये घट झाली असून उर्वरीत सर्व वर्षात प्राप्त केलेल्या साध्यात सातत्याने वाढ झाल्याचे दिसून येते. सन १९९५-९६ ते सन २००५-०६ या दरम्यान राष्ट्रीयीकृत बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी १,१४,९५६.५५ लाख रुपये इतकी तर सरासरी वृद्धीदर ८५७.४९ टक्के इतका आहे.

महाराष्ट्रात व्यापार आणि सेवा क्षेत्रासाठी जास्तीत जास्त कर्ज वाटप केलेल्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये स्टेट बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ महाराष्ट्र आणि बँक ऑफ इंडियाचा अनुक्रमे प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय क्रमांक लागतो. विश्लेषण काळात या बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी अनुक्रमे ३१,८४६.०९, २१,१०५.८२ आणि १६,३१३.०० लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे १८२०.७२, ५२७.१९ आणि ५०२.७५ टक्के इतका आहे. तर सर्वात कमी साध्य प्राप्त करणाऱ्या राष्ट्रीयीकृत बँकांमध्ये अलाहाबाद बँक, इंडियन बँक आणि पंजाब

नॅशनल बँक यांचा समावेश होतो. या बँकांच्या साध्याची सरासरी अनुक्रमे ८४३.०९, १९९५.२७ आणि १९९७.६४ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर अनुक्रमे ९३८.५४, ४७१.८५ आणि ७५४.२९ टक्के इतका आहे. तर इतर बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी ४३९०.३६ लाख रुपये इतकी असून सरासरी वृद्धीदर १११४.२२ टक्के इतका आहे. साध्याचा सर्वाधिक सरासरी वृद्धीदर युनायटेड कमर्शियल बँकेचा ५६७९.७५ टक्के तर सर्वात कमी सरासरी वृद्धीदर स्टेट बँक ऑफ हैद्राबादचा २१०.१९ टक्के इतका आहे.

३.२६ व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटप करावयाच्या लक्ष्य आणि साध्याची प्रवृत्ती:-

तक्ता क्र. ३.२० मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे व्यापार आणि सेवासाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्य आणि साध्याच्या प्रवृत्तीचा अभ्यास करण्यात आला आहे. अभ्यास कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवासाठी वार्षिक ऋण वाटपाच्या लक्ष्यात सतत वाढ केल्याचे दिसून येते. सन १९९५-९६ मध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटपाचे ठेवलेले लक्ष्य २३,२६२ लाख रुपये इतके होते तर सन २००५-०६ मध्ये हे लक्ष्य २,३३,६७५ लाख रुपये इतके ठेवल्याचे दिसून आले. या कालावधी दरम्यान कर्ज वाटपाच्या लक्ष्याची सरासरी १,०३,२७४.१८ लाख रुपये इतकी होती. राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटपाच्या लक्ष्याच्या वृद्धीदराची सरासरी २६.०८ टक्के इतकी आहे. सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर ३५.१५ टक्के सन २०००-०१ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर १५.३३ टक्के सन २००५-०६ मध्ये होता. व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटपाच्या लक्ष्याचा प्रमाप विचलन गुणक ६७.२६ टक्के इतका आहे. यावरून असा निष्कर्ष काढता येतो की, लक्ष्याचा प्रमाप विचलन गुणक खूप मोठा असल्यामुळे अभ्यास कालावधीत ऋण वाटपाच्या लक्ष्यात सुद्धा मोठ्या प्रमाणात बदल झाला आहे.

तक्ता क्र. ३.२०
महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांचे व्यापार आणि सेवासाठी वार्षिक ऋण
वाटपाच्या लक्ष्य आणि साध्याची प्रवृत्ती
(१९९५-९६ ते २००५-०६) (रुपये लाखात)

अ.क्र.	वर्ष	लक्ष्य	वृद्धीदर	साध्य	वृद्धीदर
१	१९९५-९६	२३२६२	-	३२७६७	-
२	१९९६-९७	३०९२०	३२.९२	३७१६९	१३.४३
३	१९९७-९८	३८४६३	२४.४०	५०१९३	३५.०४
४	१९९८-९९	४९८७४	२९.६७	४६९०७	-६.५५
५	१९९९-००	६२१५८	२४.६३	६७१०२	४३.०५
६	२०००-०१	८४००७	३५.१५	८२५२६	२२.९९
७	२००१-०२	१०७१६३	२७.५६	९४४१०	१४.४०
८	२००२-०३	१३३३३२	२४.४२	१२११८३	२८.३६
९	२००३-०४	१७०५४७	२७.९१	१७५२६७	४४.६३
१०	२००४-०५	२०२६१५	१८.८०	२४३२५६	३८.७९
११	२००५-०६	२३३६७५	१५.३३	३१३७४२	२८.९८
	सरासरी	१०३२७४.१८	२६.०८	११४९५६.५५	२६.३१
	प्रमाप विचलन	६९४५७.७१		८७९२९.५०	
	प्र.वि. गुणक	६७.२६		७६.४९	

टीप :- प्र. वि. गुणक = प्रमाप विचलन गुणक.

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

व्यापार आणि सेवासाठी राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कर्ज वाटपाचे जे लक्ष्य ठेवले होते ते प्राप्त करण्यात चढ-उतार झाल्याचे दिसून येते. सन १९९५-९६ मध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांनी ३२,७६७ लाख रुपये इतके साध्य प्राप्त केले होते. त्यात वाढ होऊन सन २००५-०६ मध्ये ते ३,१३,७४२ लाख रुपयांपर्यंत वाढले. तर अभ्यास कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी १,१४,९५६.५५ लाख रुपये इतकी आहे. राष्ट्रीयीकृत बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्याचा सर्वाधिक वृद्धीदर सन २००३-०४ मध्ये ४४.६३ टक्के तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर सन १९९८-९९

मध्ये -६.५५ टक्के इतका आहे. तसेच विश्लेषणावरून या बँकांच्या वृद्धीदराची सरासरी २६.३१ टक्के इतकी आहे. तर व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटपाच्या साध्याचा प्रमाण विचलन गुणक ७६.४९ टक्के इतका मोठा आहे. यावरून विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी प्राप्त केलेल्या साध्यात मोठ्या प्रमाणात बदल केल्याचे स्पष्ट होते. राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्य आणि साध्याची तुलना केली असता असे स्पष्ट होते की, विश्लेषण काळात दोन्हीमध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली आहे. कारण राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अभ्यास कालावधीच्या पहिल्या वर्षी ठेवलेल्या लक्ष्यात आणि प्राप्त केलेल्या साध्यात शेवटच्या वर्षी तुलनेने अधिक वाढ झाल्याचे दिसून आले. तसेच लक्ष्यापेक्षा अधिक साध्य प्राप्त करण्यात राष्ट्रीयीकृत बँका यशस्वी झाल्याचे दिसून येते. कारण राष्ट्रीयीकृत बँकांनी व्यापार आणि सेवासाठी कर्ज वाटपाच्या ठेवलेल्या लक्ष्याच्या सरासरी आणि वृद्धीदरापेक्षा प्राप्त केलेल्या साध्याची सरासरी आणि वृद्धीदर अधिक आहे. तसेच लक्ष्य आणि साध्याचा प्रमाण विचलन गुणक खूप मोठा असल्यामुळे विश्लेषण काळात दोन्हीमध्ये सुद्धा मोठ्या प्रमाणात बदल झाले आहेत. परंतु तुलनेने लक्ष्यापेक्षा साध्यात अधिक मोठ्या प्रमाणात बदल झाल्याचे प्रमाण विचलन गुणकावरून स्पष्ट होते.

३.२७ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषिक्षेत्रासाठी केलेला कर्जपुरवठा :-

तक्ता क्र. ३.२१ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषिक्षेत्रासाठी केलेला एकूण कर्जपुरवठा, वसुली आणि थकबाकी दर्शविण्यात आली आहे. जून १९९६ ते जून २००६ या कालावधी दरम्यान राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषिक्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात, वसुलीत आणि थकबाकीत कधी वाढ तर कधी घट झाली आहे. या बँकांनी केलेल्या कर्जपुरवठ्याची सरासरी ३,२४,६८५.७३ लाख रुपये असून जून २००४ मध्ये सर्वाधिक कर्जपुरवठा केला तर जून १९९७ मध्ये सर्वात कमी कर्जपुरवठा केल्याचे दिसून येते. कर्जपुरवठ्याच्या वृद्धीदराची सरासरी १७.२३ टक्के इतकी असून

जून १९९९ मध्ये सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर १३९.०३ टक्के तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर जून २००० मध्ये -५०.७५ टक्के इतका आहे. एकूण कर्जपुरवठ्याचा वृद्धीदर कधी ऋण तर कधी धन असल्याचे दिसून येते.

तक्ता क्र. ३.२१
महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषीक्षेत्रासाठी केलेला एकूण कर्जपुरवठा,
वसुली आणि थकबाकी
(१९९५-९६ ते २००५-०६) (जूनची स्थिती, रुपये लाखात)

अ. क्र.	वर्ष	एकूण कर्जपुरवठा	वृद्धीदर	एकूण वसुली	वृद्धीदर	एकूण थकबाकी	वृद्धीदर
१	१९९६	१८२५०७	-	१०४६६२	-	७७८४५	-
२	१९९७	१५४५९५	-१५.२९	८५८३५	-१७.९९	६८४६०	-१२.०६
३	१९९८	१७५३२९	१३.४१	९३७५६	९.२३	८१५७३	१९.१५
४	१९९९	४१९०८६	१३९.०३	२२३५५३	१३८.४४	१९५५३३	१३९.७०
५	२०००	२०६४१२	-५०.७५	१२४५२६	-४४.३०	८१८८६	-५८.१२
६	२००१	२९४७६९	४२.८१	१५४११०	२३.७६	१४०६६०	७१.७८
७	२००२	३०१३८०	२.२४	१७१४८१	११.२७	१२९८९९	-७.६५
८	२००३	३७४४८४	२४.२६	१८५००७	७.८९	१८९४७७	४५.८६
९	२००४	५७०५२७	५२.३५	३३००६९	७८.४१	२४०४५८	२६.९१
१०	२००५	५१०५१०	-१०.५२	२९५१४६	-१०.५८	२१५३६४	-१०.४४
११	२००६	३८१९३६	-२५.१९	२४७९२०	-१६.००	१३४०१५	-३७.७७
	सरासरी	३२४६८५.७३	१७.२३	१८३२७८.६४	१८.०१	१४१४०७.०९	१७.७४
	प्रमाप विचलन	१३३६९५.६		७८६१६.१९		५८१४७.९	
	प्र.वि. गुणक	४१.१८		४२.८९		४१.१३	

स्त्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

टीप :- प्र. वि. गुणक = प्रमाप विचलन गुणक

राष्ट्रीयीकृत बँकांनी केलेल्या कर्जपुरवठ्यापैकी वसुलीची सरासरी १,८३,२७८.६४ लाख रुपये इतकी आहे. तर वसुलीच्या वृद्धीदराची सरासरी १८.०१ टक्के इतकी आहे. सर्वाधिक वसुली जून २००४ मध्ये तर सर्वात कमी वसुली

जून १९९७ मध्ये झाली. तसेच जून १९९९ मध्ये एकूण वसुलीचा वार्षिक वृद्धीदर सर्वात जास्त १३८.४४ टक्के असून सर्वात कमी वसुलीचा वृद्धीदर जून २००० मध्ये -४४.३० टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात एकूण वसुलीत चढ-उतार झाले असून वसुलीचा वृद्धीदर सुद्धा कधी ऋण तर कधी धन असल्याचे दिसून येते.

राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याच्या थकबाकीची सरासरी १,४१,४०७.०९ लाख रुपये आहे. सर्वाधिक थकबाकी जून २००४ मध्ये २,४०,४५८ लाख रुपये तर सर्वात कमी थकबाकी जून १९९७ मध्ये ६८,४६० लाख रुपये आहे. थकबाकीच्या वृद्धीदराची सरासरी १७.७३ टक्के असून सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर १३९.७० टक्के जून १९९९ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर -५८.१२ टक्के जून २००० मध्ये आहे. अभ्यास कालावधीत एकूण थकबाकी आणि थकबाकीच्या वृद्धीदरात कधी वाढ तर कधी घट झाली असून थकबाकीचा वृद्धीदर सुद्धा कधी ऋण तर कधी धन असल्याचे दिसून येते.

वरील विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी कृषी क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात वाढ केली असून वसुलीत सुद्धा सुधारणा केली आहे. कारण वसुलीची सरासरी आणि वृद्धीदराची सरासरी ही थकबाकीच्या सरासरी आणि वृद्धीदराच्या सरासरीपेक्षा अधिक आहे. त्यामुळे निश्चित कृषी क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याच्या वसुलीत वाढ झाल्याचे स्पष्ट होते.

कृषी क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याचा प्रमाप विचलन गुणक ४१.१८ टक्के, वसुलीचा प्रमाप विचलन गुणक ४२.८९ टक्के आणि थकबाकीच्या प्रमाप विचलन गुणक ४१.१३ टक्के इतका आहे. यामध्ये वसुलीचा प्रमाप विचलन गुणक कर्जपुरवठ्याच्या आणि थकबाकीच्या प्रमाप विचलन गुणकापेक्षा अधिक आहे. तेव्हा निश्चित कर्जपुरवठा आणि थकबाकीपेक्षा वसुलीत विश्लेषण काळात अधिक बदल झाल्याचे दिसून येते. तर कर्जपुरवठ्याचा आणि थकबाकीचा प्रमाप विचलन गुणक

जवळपास सारखेच असल्यामुळे त्यांच्यातील बदल सुद्धा सारख्याच प्रमाणात झाल्याचे दिसून येते.

थोडक्यात कृषिक्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात वसुलीत आणि थकबाकीत विश्लेषण काळात मोठ्या प्रमाणात बदल झाले असून तुलनेने वसुलीत सर्वाधिक बदल झाला तर कर्जपुरवठा आणि थकबाकीत सारख्याच प्रमाणात बदल झाले आहेत.

तक्ता क्र. ३.२२

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगांसाठी केलेला एकूण कर्जपुरवठा, वसुली आणि थकबाकी

(१९९५-९६ ते २००५-०६) (जूनची स्थिती, रुपये लाखात)

अ. क्र.	वर्ष	एकूण कर्जपुरवठा	वृद्धीदर	एकूण वसुली	वृद्धीदर	एकूण थकबाकी	वृद्धीदर
१	१९९६	३८३६४	-	१४५४१	-	२३८२३	-
२	१९९७	३५२९४	-८.००	१३०३३	-१०.३७	२२२६१	-६.५६
३	१९९८	४३२२०	२२.४६	१७००७	३०.४९	२६२१३	१७.७५
४	१९९९	५०५४६	१६.९५	२१२६३	२५.०२	२९२८३	११.७१
५	२०००	४७९९८	-५.०४	२१३२३	०.२८	२६६७२	-८.९२
६	२००१	७३३३४	५२.७९	३८७१७	८१.५७	३५६१७	३३.५४
७	२००२	७७६७६	५.९२	३५८४८	-७.४१	४१८२८	१७.४४
८	२००३	७७९३५	०.३३	३२८२२	-८.४४	४४११३	५.४६
९	२००४	१३९६४९	७९.१९	७३६९८	१२४.५४	६५९५१	४९.५०
१०	२००५	१४७८९७	५.९१	८५०५३	१५.४१	६२८४४	-४.७१
११	२००६	१६४६२७	११.३१	९७५७६	१४.७२	६७०५१	६.६९
	सरासरी	८१५०३.६४	१८.१८	४०९८९.१८	२६.५८	४०५१४.४५	१२.१९
	प्रमाप विचलन	४५०६१.४१		२८८३१.६९		१६०५८.४९	
	प्र.वि. गुणक	५५.२९		७०.३४		३९.६४	

टीप :- प्र. वि. गुणक = प्रमाप विचलन गुणक

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

३.२८ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी केलेला कर्जपुरवठा :-

तक्ता क्र. ३.२२ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी केलेला एकूण कर्जपुरवठा, वसुली आणि थकबाकी दर्शविण्यात आली आहे. अभ्यास कालावधीत राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याची सरासरी ८१,५०३.६४ लाख रुपये इतकी आहे. जून २००६ मध्ये या बँकांनी लघुउद्योगासाठी सर्वात जास्त १,६४,६२७ लाख रुपये कर्जपुरवठा केला तर सर्वात कमी कर्जपुरवठा ३५२९४ लाख रुपये जून १९९७ मध्ये केला आहे. कर्जपुरवठ्याच्या वृद्धीदराची सरासरी १८.१८ टक्के इतकी असून सर्वाधिक कर्जपुरवठ्याचा वार्षिक वृद्धीदर जून २००४ मध्ये ७९.१९ टक्के तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर जून १९९७ मध्ये -८ टक्के इतका आहे. विश्लेषण काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात जून १९९७ आणि जून २००० मध्ये घट केली असून उर्वरीत सर्व वर्षात सातत्याने वाढ केली आहे. तसेच वृद्धीदरात बरेच चढ-उतार झाले असून जून १९९७ आणि जून २००० मध्ये वृद्धीदर ऋणात्मक असल्याचे दिसून येते.

लघुउद्योगासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यापैकी राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या वसुलीची सरासरी ४०,९८९.१८ लाख रुपये तर वसुलीच्या वृद्धीदराची सरासरी २६.५८ टक्के इतकी आहे. राष्ट्रीयीकृत बँकांची सर्वाधिक वसुली जून २००६ मध्ये तर सर्वात कमी वसुली जून १९९७ मध्ये झाली. तसेच वसुलीचा सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर जून २००४ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर जून १९९७ मध्ये आहे. जून १९९६ ते जून २००६ या दरम्यान वसुलीत आणि वृद्धीदरात चढ-उतार झाले असून काही वर्षात वसुलीचा वृद्धीदर हा ऋणात्मक सुद्धा असल्याचे दिसून आले.

राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी वाटप केलेल्या कर्जपुरवठ्याच्या थकबाकीची सरासरी ४०,५१४.४५ लाख रुपये तर वृद्धीदराची सरासरी १२.१९ टक्के इतकी आहे. या बँकांची थकबाकी जून २००६ मध्ये सर्वाधिक ६७,०५१ लाख रुपये असून

सर्वात कमी थकबाकी जून १९९७ मध्ये आहे. लघुउद्योगासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याचा सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर ४९.५० टक्के जून २००४ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर -८.९२ टक्के जून २००० मध्ये आहे. विश्लेषण काळात लघुउद्योगासाठीच्या थकबाकीत सुद्धा चढ-उतार झाले असून जून १९९७, जून २००० आणि जून २००५ या तीन वर्षात थकबाकीचा वार्षिक वृद्धीदर ऋणात्मक आहे.

लघुउद्योगासाठी केलेला कर्जपुरवठा, वसुली आणि थकबाकीच्या अभ्यासावरून असे निदर्शनास येते की, राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात वाढ केली असून वसुलीत सुद्धा वाढ होत आहे. पर्यायाने या बँकेच्या थकबाकीत विश्लेषण काळात घट होत असल्याचे दिसून येते. कारण या बँकांच्या वसुलीची आणि वृद्धीदराची सरासरी अनुक्रमे ४०,९८९.१८ लाख रुपये आणि २६.५८ टक्के इतकी आहे. तर थकबाकीची आणि थकबाकीच्या वृद्धीदराची सरासरी अनुक्रमे ४०,५१४.४५ लाख रुपये आणि १२.१९ टक्के इतकी आहे. यावरून असे दिसून येते की, वसुलीची सरासरी थकबाकीच्या सरासरीपेक्षा अधिक असून वसुलीच्या वृद्धीदराची सरासरी आणि थकबाकीच्या वृद्धीदराच्या सरासरीत खूपच तफावत असल्याचे दिसून येते.

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याचा, वसुलीचा आणि थकबाकीचा प्रमाप विचलन गुणक अनुक्रमे ५५.२९, ७०.३४ आणि ३९.६४ टक्के इतका आहे. वसुलीचा प्रमाप विचलन गुणक सर्वाधिक असून थकबाकीचा प्रमाप विचलन गुणक सर्वात कमी आहे. याचा अर्थ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी वसुली संदर्भात कर्जपुरवठा आणि थकबाकीच्या तुलनेत अधिक मोठ्या प्रमाणात बदल केले आहेत. यावरून असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रीयीकृत बँकांनी लघुउद्योगासाठीच्या कर्जपुरवठ्यात, वसुलीत आणि थकबाकीत जरी मोठ्या प्रमाणात बदल केले असले तरी वसुलीच्या बाबतीत अधिक मोठ्या प्रमाणात बदल केले आहेत.

३.२९ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेला कर्जपुरवठा :-

तक्ता क्र. ३.२३ मध्ये महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेला एकूण कर्जपुरवठा, वसुली आणि थकबाकी दर्शविलेली आहे. जून १९९६ ते जून २००६ या कालावधीदरम्यान राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याची सरासरी १,६७,७१६.५५ लाख रुपये इतकी आहे.

तक्ता क्र. ३.२३

महाराष्ट्रातील राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेला एकूण कर्जपुरवठा, वसुली आणि थकबाकी

(१९९५-९६ ते २००५-०६)

(जूनची स्थिती, रुपये लाखात)

अ. क्र.	वर्ष	एकूण कर्जपुरवठा	वृद्धीदर	एकूण वसुली	वृद्धीदर	एकूण थकबाकी	वृद्धीदर
१	१९९६	५५४१३	-	२४७६१	-	३०६५२	-
२	१९९७	५३४५२	-३.५४	२२६२१	-१८.५२	३०८३१	०.५८
३	१९९८	९४४९६	७६.७९	४३४५०	९२.०८	५१०४६	६५.५७
४	१९९९	११००७४	१६.४९	६१६६९	४१.९३	४८४०५	-५.१७
५	२०००	७८२४९	-२८.९१	४१६६५	-३२.४४	३६५८४	-२४.४२
६	२००१	१८१९७३	१३२.५६	७५८७६	८२.११	१०६०९७	१९०.०१
७	२००२	१६३३२७	-१०.२५	७४६२४	-१.६५	८८७०३	-१६.३९
८	२००३	२०६५९४	२६.४९	१३३३८९	७८.७५	७३२०५	-१७.४७
९	२००४	३५३५०४	७१.११	२१८६२५	६३.९०	१३४८७९	८४.२५
१०	२००५	३०७७७२	-१२.९४	१९०८८७	-१२.६९	११६८८५	-१३.३४
११	२००६	२४००२८	-२२.०१	१६१२३८	-१५.५३	७८७९०	-३२.५९
	सरासरी	१६७७१६.५५	२४.५८	९५३४५.९१	२७.७९	७२३७०.६४	२३.१०
	प्रमाप विचलन	९६९७८.०९		६५९९१.३६		३२४१४.५१	
	प्र.वि. गुणक	५७.८२		६९.२१		४४.३९	

टीप :- प्र. वि. गुणक = प्रमाप विचलन गुणक

स्रोत :- Statistical Information Booklet 1996-97 to 2006-07.

याच कालावधी दरम्यान जून २००४ मध्ये राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी सर्वाधिक कर्जपुरवठा केला असून तो ३,५३,५०४ लाख रुपये इतका आहे तर सर्वात कमी ५३,४५२ लाख रुपये, जून १९९७ मध्ये आहे. कर्जपुरवठ्याच्या वृद्धीदराची सरासरी २४.५८ टक्के इतकी असून सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर १३२.५६ टक्के जून २००१ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर -२८.९१ टक्के जून २००१ मध्ये असल्याचे दिसून येते. अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात कधी वाढ तर कधी घट झाली असून वृद्धीदर सुद्धा कधी धन तर कधी ऋण असल्याचे दिसून आले.

राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी जो कर्जपुरवठा केला होता त्यापैकी वसूल केलेल्या कर्जपुरवठ्याची सरासरी ९५,३४५.९१ लाख रुपये इतकी आहे. या बँकांनी जून २००४ मध्ये सर्वाधिक वसुली केली असून जून १९९७ मध्ये सर्वात कमी वसुली केली आहे. वसुलीच्या वृद्धीदराची सरासरी २७.७९ टक्के इतकी असून सर्वाधिक वार्षिक वृद्धीदर ९२.०८ टक्के जून १९९८ मध्ये तर सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर -३२.४४ टक्के जून २००० मध्ये आहे. विश्लेषण काळात वसुली आणि वृद्धीदरात चढ-उतार झाल्याचे स्पष्ट होते. वृद्धीदर कधी ऋण तर कधी धन असल्याचे दिसून आले.

अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी वाटप केलेल्या कर्जपुरवठ्याच्या थकबाकीची सरासरी ७२,३७०.६४ लाख रुपये इतकी तर वृद्धीदराची सरासरी २३.१० टक्के इतकी आहे. या बँकांची थकबाकी आणि वार्षिक वृद्धीदर सर्वाधिक जून २००१ मध्ये असून ती अनुक्रमे १,०६,०९७ लाख रुपये आणि १९०.०१ टक्के इतका आहे. तसेच सर्वात कमी थकबाकी जून १९९६ मध्ये ३०,६५२ लाख रुपये असून सर्वात कमी वार्षिक वृद्धीदर -३२.५९ टक्के जून २००६ मध्ये असल्याचे दिसून आले. विश्लेषण काळात थकबाकी आणि वृद्धीदरात सुद्धा चढ-उतार झाले असून वृद्धीदर कधी ऋण तर कधी धन असल्याचे निदर्शनास येते.

वरील विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात जून १९९६ ते जून २००६ या कालावधीत वाढ केली आहे. तसेच या बँकांच्या वसुलीत सुद्धा वाढ झाल्याचे दिसून येते. वसुलीच्या सरासरीची आणि वृद्धीदराची तुलना थकबाकीच्या सरासरीशी आणि वृद्धीदराशी केली असता असे लक्षात येते की, वसुलीची सरासरी आणि वृद्धीदर हा थकबाकीच्या सरासरी आणि वृद्धीदरापेक्षा जास्त आहे. तसेच त्यांच्यात असलेली तफावत सुद्धा अधिक आहे. यावरून असा निष्कर्ष निघतो की, राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याच्या वसुलीत वाढ होत असून थकबाकीत घट होत आहे.

राष्ट्रीयीकृत बँकांनी अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी केलेल्या कर्जपुरवठ्याच्या वसुलीचा आणि थकबाकीचा प्रमाप विचलन गुणक अनुक्रमे ५७.८२, ६९.२१ आणि ४४.३९ टक्के इतका आहे. वसुलीचा प्रमाप विचलन गुणक सर्वाधिक असून थकबाकीचा प्रमाप विचलन गुणक सर्वात कमी आहे. यावरून असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रीयीकृत बँकांनी थकबाकीच्या तुलनेत वसुलीत अधिक जास्त प्रमाणात बदल केले आहे. या विश्लेषणावरून असे स्पष्ट होते की, अन्य प्राथमिक क्षेत्रासाठी राष्ट्रीयीकृत बँकांनी केलेल्या कर्जपुरवठ्यात, वसुलीत आणि थकबाकीत मोठ्या प्रमाणात बदल केले असून तुलनेने वसुलीत अधिक मोठ्या प्रमाणात बदल केले आहेत.

संदर्भ :-

१. महाजन, डी. जे. (१९९६) : “महाराष्ट्रातील जिल्ह्यांचे औद्योगिक स्तर”, अर्थबोध, खंड-२, अंक-१.
२. दास्ताने, संतोष : “महाराष्ट्र २०००”, रामचंद्र आणि कंपनी, पुणे, पृ. १२.
३. “Statistical Data on Agriculture in Maharashtra State”, Districtwise information Part II, Govt. of Maharashtra, 1995-96.
४. Sulbha Brayme : "Regional Planning-Case study of Marathwada", IPE, Pune.
५. Deol Ranjit Singh (2011): Census of India 2011, Provisional Population Totals, Directorate of Census Operations, Maharashtra, 10th April, P. 1-5.
६. मानव विकास अहवाल महाराष्ट्र शासन २००२-२००५, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
७. वार्षिक योजना २००६-०७, महाराष्ट्र राज्य, भाग-१, नियोजन मंडळ, महाराष्ट्र शासन, मुंबई.
८. जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन, २०१०-११ (जिल्हा-औरंगाबाद) अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र शासन, मुंबई, पृ. २२-२३.
९. शर्मा, के. के. (२००५): “इंटेलेक्च्युअल संदर्भ महाराष्ट्र.” (राज्य व जिल्हे एक दृष्टिकोन), खंड-१, इंटेलेक्च्युअल बुक ब्युरो ५, भोपाळ, पृ. १२९.
१०. उपरोक्त, पृ. १२९.
११. महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी, १९९९-२०००.
१२. Desai (1975) : "Indian Banking." Indian Banking Year book.
